

Waar wordt gewerkt, wordt niet gevochten?

Een evaluatie van het IDEA project

Twan Jansen

S0550574

Masterscriptie Conflicts, Territories and Identities

Begeleider: dr. Mathijs van Leeuwen

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
2. Onderzoeksopzet	6
2.1 Outline	8
3. Methodologie	11
3.1 Methodologie	11
3.2 Bronnen	11
3.3 Reflectie op methode van onderzoek	13
3.3.1 Gebrek aan data	13
3.3.2 Eenzijdige bronnen	14
3.3.3 Onduidelijke doelstellingen	17
4. CIMIC en PRT	18
4.1 CIMIC	18
4.2 Het Provinciaal Reconstructie Team (PRT)	22
4.3 Kritieken ontwikkelingsliteratuur	25
5. Doelstellingen IDEA	29
5.1 Inleiding	29
5.2 Rolvervaging: militair of ontwikkelingswerker	29
5.3 IDEA en ontwikkelingsliteratuur	32
5.3.1 Taakomschrijving	32
5.3.2 Gebrek aan expertise	33
5.3.3 Financiering	35
5.4 Discussie	36
6. Factoren ondernemerschap	38
6.1 Inleiding	38
6.2 Ondernemerschap en vrede	38

6.3 Soorten ondernemerschap	42
6.4 Soorten ondernemers: kleine en zelfvoorzienende ondernemers versus grote ondernemers	44
6.5 Nieuwe ondernemers	44
6.6 Kwaliteit of kwantiteit	46
6.7 Ondernemersklimaat	47
6.8 Machtsverhoudingen	49
7. Analyse ondernemerschap	52
7.1 Inleiding	52
7.2 Soorten ondernemerschap	52
7.3 Soorten ondernemers: kleine en zelfvoorzienende ondernemers versus grote ondernemers	54
7.4 Nieuwe ondernemers	56
7.5 Kwaliteit of kwantiteit	57
7.6 Ondernemersklimaat	59
7.7 Machtsverhoudingen	61
8. Conclusie	66
8.1 Evaluatie IDEA werkwijze	66
8.2 Aanbevelingen IDEA	69
8.3 Verder onderzoek	71
9. Bibliografie	73
10. Bijlage	77

1. Inleiding

In deze scriptie zal ik het IDEA project analyseren. IDEA staat voor *Integrated Development of Entrepreneurial Activities*. Het is een van de netwerken van het 1 CIMIC Bataljon. IDEA beoogt door het stimuleren van ondernemerschap de veiligheid van burgers in missiegebieden te vergroten. Zelf vat IDEA haar werk samen als ‘waar wordt gewerkt, wordt niet gevochten’.¹ Het IDEA project wordt gedragen door reservisten die in het dagelijks leven werkzaam zijn als ondernemer, accountant, bankier of consultant. Mijn onderzoek borduurt voort op het onderzoek dat ik heb uitgevoerd als onderdeel van mijn stage bij de Nederlandse Defensie Academie (NLDA) waarin ik in een beschrijvend onderzoek ben nagegaan wat het IDEA project precies inhoudt. Dit onderzoek heb ik uitgevoerd samen met Eric-Hans Kramer, docent aan de NLDA. Wij hebben ons onderzoek afgesloten met een beschrijving van wat wij het IDEA concept hebben genoemd.² In mijn scriptie zal ik het naar mijn mening belangrijkste element uit dit IDEA concept analyseren: de rol van ondernemerschap bij postconflict wederopbouw. Dit onderwerp raakt te kern van de IDEA werkwijze. Met deze scriptie hoop ik een bijdrage te kunnen leveren aan het maatschappelijke debat rondom de invulling van militaire en wederopbouw missies die in de toekomst door Nederland worden ondernomen.

Het werk en de werkwijze van de Nederlandse krijgsmacht is afgelopen jaren een van de belangrijkste onderwerpen geweest van het publieke en politieke debat. Het kabinet Balkenende IV viel over de vraag of de Nederlandse bijdrage aan de ISAF missie in Afghanistan moest worden verlengd. Bij deze laatste missie in Uruzgan en haar mogelijke verlenging stond een vraag centraal

¹ IDEA website: www.idea-project.nl.

² E.H. Kramer en Twan Jansen, *Het stimuleren van ondernemerschap door reservisten in post-conflict gebieden* (Breda 2011).

in het debat: wat was het doel van de missie in Uruzgan, was er sprake van een wederopbouw of een vechtmis­sie? Het antwoord ligt waarschijnlijk ergens in het midden. Het antwoord heeft echter direct effect op de werkzaamheden van de militairen in het uitzendgebied. Vecht en wederopbouwmissies hebben andere doelen en manieren van opereren. Tevens vereisen beide missies een specifieke inzet van militairen. De Nederlandse Krijgsmacht heeft op verschillende manieren proberen om te gaan met deze ambivalente positie. Bij missies in een verder verleden, zoals in Bosnië en Irak, werd al de vraag gesteld welke taken de krijgsmacht moest uitvoeren. De vraag over de rol van de krijgsmacht is dan ook niet nieuw.

Een vraag die bij de discussie rondom de rol van de krijgsmacht vaak terugkeert, is welke civiele taken door militairen moeten worden uitgevoerd. In het verlengde hiervan ligt de vraag op welke manier defensie omgaat met de civiele actoren waarmee zij te maken hebben in het missiegebied. Een van de ontwikkelingen die heeft plaatsgevonden in de afgelopen tientallen jaren is de ontwikkeling van militaire eenheden die zich bezighouden met civiele aangelegenheden. Dergelijke eenheden voeren de zogenoemde CIMIC (*Civil Military Cooperation*) taken uit. Ook andere (NAVO) landen hebben CIMIC eenheden. Bas Rietjens en Myriame Bollen, docenten aan de NLDA, laten zien dat er geen consensus bestaat over de precieze betekenis van het CIMIC concept.³

Er lijkt wel consensus te bestaan tussen politici, beleidsmakers, wetenschappers en experts uit het veld over het belang van de samenwerking tussen verschillende delen van de overheid op het gebied van internationale veiligheid. Hierbij wordt door de verschillende bovengenoemde partijen aangedrongen op samenwerking tussen militairen en civiele organisaties. Deze burgerorganisaties zijn niet alleen civiele overheidsorganen zoals medewerkers van de ministeries van Buitenlandse Zaken en Ontwikkelingssamenwerking, maar ook medewerkers van Ngo's actief in conflictgebieden. Een dergelijke aanpak waarbij verschillende organisaties hun krachten bundelen

³ S.J.H. Rietjens en M.T.I.B. Bollen, *Managing Civil-Military Cooperation* (Aldershot 2008) en M. Bollen, *Working Apart Together* (Alblasserdam 2002).

wordt in internationale context wel de *comprehensive, integrated of 3D (Defense, Diplomacy and Development) approach* genoemd.⁴ Het credo van de Nederlandse missie in Uruzgan sloot daar naadloos op aan: ‘zo civiel als mogelijk, zo militair als noodzakelijk’.⁵

Nederland is een van de landen die vooraan probeert te lopen bij de implementering van deze geïntegreerde aanpak. Tijdens de missie in Uruzgan heeft de krijgsmacht binnen het PRT (Provinciaal Reconstructie Team) – dat zich richt op *hearts and minds* operaties en uitvoeren van humanitaire taken door militairen – en het 1 CIMIC Bataljon geprobeerd een grotere synergie te creëren tussen militairen, diplomaten en ontwikkelingsspecialisten. Deze aanpak wordt door sommige bondgenoten zeer effectief gevonden. Zo prees de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Hillary Clinton twee jaar geleden de ‘Nederlandse aanpak’ waarbij in Uruzgan militaire inzet wordt gecombineerd met ontwikkelingswerk.⁶

In mijn scriptie ga ik in op een klein onderdeel van het Nederlandse 1 CIMIC Bataljon: het IDEA project. IDEA probeert op een eigen manier het werk van militairen en ontwikkelingsspecialisten te combineren. Ik mijn onderzoek ga ik in op de effectiviteit van IDEA.

⁴ M. Grandia, *The 3D approach and Counterinsurgency* (Leiden 2009) en R. Gabriëlse, ‘A 3D approach to security and development’, *The Quarterly Journal* (zomer 2007) 67.

⁵ K. Homan, ‘De militair en burger samen in wederopbouw. De militair en wederopbouw: zo civiel als mogelijk en zo militair als nodig’, *Internationale Spectator* 61 (2007) 2, 63-67.

⁶ Trouw 31 maart 2009.

2. Onderzoeksopzet

Het onderzoek van mijn scriptie richt zich op een analyse en evaluatie van het IDEA concept.

IDEA is een van de projecten waarbij militaire inzet wordt gecombineerd met ontwikkelingswerk. De werkwijze van IDEA is erg interessant om te bestuderen, omdat IDEA inmiddels al ruim tien jaar reservisten uitzendt naar postconflictgebieden om daar ondernemerschap te stimuleren. In deze periode is de IDEA werkwijze op basis van ervaringen uit de praktijk geëvolueerd tot de manier van werken zoals deze in Uruzgan werd gehanteerd: het stimuleren van ondernemerschap in postconflictgebieden om bij te dragen aan vrede en veiligheid. IDEA is onderdeel van het Nederlandse 1 CIMIC Bataljon. In de ruim tien jaar dat IDEA actief is, is er nooit een evaluatie gemaakt van het IDEA project. Aan de hand van een evaluatie had IDEA haar werkwijze kunnen aanpassen en verbeteren.

Kritiek op de IDEA werkwijze is er echter wel. Die komt van zowel binnen de IDEA organisatie als van daarbuiten. Sommige IDEA medewerkers vinden dat hun werkwijze meer ondersteunend moet zijn aan de militaire operatie, anderen zien hun werk meer als ontwikkelingswerk. Duidelijk is dat IDEA zich vaak niet conformeert naar de werkwijzen van het 1 CMIC Bataljon. Buiten IDEA worden vragen gesteld over haar expertise in ontwikkelingswerk. Dit maakt IDEA een interessante casus voor onderzoek, want wat doen ze nu precies – militair of ontwikkelingswerk – en slaagt ze in deze werkwijze: het stimuleren van ondernemerschap in postconflictgebieden? Een evaluatie hiervan is dan ook een waardevolle bijdrage aan het IDEA project.

De hoofdvraag van mijn scriptie luidt: *is de IDEA werkwijze effectief in het stimuleren van ondernemerschap in postconflictgebieden met als doel bij te dragen aan de totstandkoming van vrede en veiligheid?*

Om deze hoofdvraag te kunnen beantwoorden heb ik de volgende drie subvragen opgesteld: (1) hoe verhoudt IDEA zich tot de kwesties die opduiken in dit debat over militaire betrokkenheid bij ontwikkelingswerk? (2) Van welke factoren hangt de effectiviteit af? (3) Wordt er door IDEA in de praktijk rekening gehouden met deze factoren?

IDEA richt zich op ontwikkelingsprojecten uitgevoerd door militairen en is daarmee uniek. Het 1 CIMIC Bataljon, waar IDEA onderdeel van is, richt zich namelijk op coördinatie met burgers en ontwikkelingsorganisaties en het ondernemen van *hearts and minds* projecten. Militaire betrokkenheid bij ontwikkelingswerk staat echter te discussie. Verondersteld gebrek aan expertise onder militairen en de concurrentie om geldstromen tussen militairen en ontwikkelingsorganisaties zijn voorbeelden van onderwerpen van debat. Mijn eerste subvraag gaat dan ook over hoe IDEA zich verhoudt tot de kwesties die opduiken in dit debat over militaire betrokkenheid bij ontwikkelingswerk?

IDEA richt zich in eerste instantie op het stimuleren van ondernemerschap in postconflictgebieden ten behoeve van vrede en veiligheid. Binnen de ontwikkelingsliteratuur is veel debat over de vraag hoe dit het meest effectief gedaan kan worden. Op basis van een checklist van factoren die bijdragen aan een dergelijke benadering analyseer ik de mate waarin IDEA in de praktijk rekening houdt met deze factoren om zo haar ambitie van het bijdragen aan de vrede en veiligheid in conflictgebieden te realiseren. Mijn tweede en derde subvraag luiden dus als volgt: van welke factoren hangt de effectiviteit af? Wordt er door IDEA in de praktijk rekening gehouden met deze factoren? Ik maak dus een vergelijkende analyse tussen de factoren zoals deze voortkomen uit de literatuur en de manier waarop IDEA medewerkers rekening houden met en zich bewust zijn van deze factoren in de praktijk. Deze vergelijkende analyse stelt mij in staat de effectiviteit van de IDEA werkwijze te beoordelen.

Het doel van mijn scriptie is tweeledig: ten eerste wil ik door mijn scriptie een bijdrage leveren aan het maatschappelijke debat rondom de rol van de krijgsmacht en dan in het bijzonder ten aanzien van het gebruik van militaire middelen bij wederopbouwprojecten in conflictgebieden. Ik draag hieraan bij door nieuwe inzichten te bieden in de manier waarop reservisten kunnen bijdragen aan de totstandkoming van vrede en veiligheid in postconflictgebieden. Daarnaast kan mijn onderzoek bijdragen aan de discussie over de effectiviteit van de IDEA werkwijze. Ten tweede wil ik door mijn scriptie nagaan waar de praktijk van IDEA staat in verhouding tot het wetenschappelijke discours ten aanzien van het stimuleren van ondernemerschap in postconflictgebieden. Welke factoren uit het wetenschappelijk debat zijn van belang bij de IDEA werkwijze en hoe houdt IDEA hier in de praktijk rekening mee?

2.1 Outline

In hoofdstuk drie ga ik in op mijn methode van onderzoek. Hierbij zal ik vooral stilstaan bij de manier waarop ik mijn bronnen heb verzameld. Dit hoofdstuk sluit af met een reflectie op mijn methode van onderzoek, waarbij ik inga op de manier waarop mijn bronnengebruik invloed heeft op mijn onderzoek.

Omdat IDEA geen officieel doel heeft, geef ik in hoofdstuk vier een overzicht van de doelen en taken van CIMIC, het Nederlandse 1 CIMIC Bataljon en de PRT aanpak. Omdat IDEA officieel onderdeel is van het Nederlandse 1 CIMIC Bataljon volgt uit het takepakket van CIMIC het takenpakket van IDEA. Een dergelijke parallel is ook te trekken ten aanzien van de PRT aanpak.⁷ Ik ga in op die taken van CIMIC en het PRT die relevant zijn voor de IDEA werkwijze. Tevens laat ik zien wat de kritieken zijn uit de ontwikkelingswereld met betrekking tot de CIMIC en PRT aanpak.

⁷ IDEA was tijdens de missie in Afghanistan onderdeel van het Provinciaal Reconstructie Team.

In hoofdstuk vijf analyseer ik of de doelen en taken van IDEA zoals deze in de praktijk naar voren komen overeenkomen met de doelen en taken van CIMIC en het PRT.⁸ Ik focus me hierbij vooral op de vraag of IDEA zich inderdaad richt op het ondernemen van korte termijn *hearts and minds* doelstellingen die een belangrijk onderdeel vormen van de CIMIC en PRT aanpak. In dit hoofdstuk zal blijken dat er onder IDEA medewerkers geen consensus bestaat over de doelstellingen van IDEA. Sommige IDEA medewerkers sluiten zich namelijk aan bij de CIMIC doctrine en zien voor IDEA korte termijn doelen weggelegd. Anderen zien voor IDEA echter meer een taak op het gebied van lange termijn ontwikkelingsdoelstellingen. Juist omdat sommige IDEA medewerkers ontwikkelingsdoelstellingen nastreven, is men vanuit de ontwikkelingswereld kritisch op de IDEA werkwijze. Omdat militairen volgens ontwikkelingsspecialisten niet geschikt zijn voor ontwikkelingswerk, zijn ontwikkelingsspecialisten van mening dat de IDEA werkwijze niet werkt. Maar klopt dit ook? Daarmee kom ik uit bij de hoofdvraag van mijn scriptie: is de IDEA werkwijze effectief in het stimuleren van ondernemerschap in postconflictgebieden met als doel bij te dragen aan de totstandkoming van vrede en veiligheid?

In hoofdstuk zes bepaal ik welke factoren de effectiviteit van de IDEA werkwijze beïnvloeden. Hiervoor heb ik eerst het begrip ondernemerschap gedefinieerd. Tevens geef ik kort een overzicht van het debat over de bijdrage van economische ontwikkeling en ondernemerschap aan vrede. Dit doe ik op basis van literatuuronderzoek. De factoren die ik in dit hoofdstuk bepaal dienen als theoretisch ijkpunt waarmee ik de praktijk van de IDEA werkwijze kan analyseren.

In hoofdstuk zeven voer ik een vergelijkende analyse uit tussen de in hoofdstuk zes bepaalde factoren en de praktijk zoals deze naar voren komt in de interviews met IDEA medewerkers.⁹ Per factor beschrijf ik hoe er in de praktijk van het IDEA project rekening mee gehouden wordt. Mijn analyse onderbouw ik door fragmenten uit de interviews met IDEA medewerkers te citeren en parafraseren. Deze analyse is de basis van mijn evaluatie van de IDEA werkwijze.

⁸ Zoals deze naar voren komt in de interviews met IDEA medewerkers. Zie hoofdstuk 3: Methodologie.

⁹ Zie hoofdstuk 3: Methodologie.

In hoofdstuk acht geef ik antwoord op mijn hoofdvraag: is de IDEA werkwijze effectief in het stimuleren van ondernemerschap in postconflictgebieden met als doel bij te dragen aan de totstandkoming van vrede en veiligheid? Op basis van mijn analyse uit hoofdstuk zeven is het mogelijk om de IDEA werkwijze zoals deze in de praktijk naar voren komt uit de interviews te evalueren. Ik kom tot een conclusie door mijn analyses van alle factoren die bepalend zijn voor de effectiviteit van de IDEA werkwijze naast elkaar te zetten en op basis daarvan te bepalen hoe effectief de IDEA werkwijze is. Ik laat zien wat de sterke en zwakke punten van de IDEA werkwijze zijn. Tenslotte zal ik een aantal aanbevelingen doen voor verder onderzoek naar het IDEA project.

3. Methodologie

In dit hoofdstuk zal ik uiteenzetten welke methode ik heb gebruikt bij mijn onderzoek dat zich richt op het analyseren van de effectiviteit van de IDEA werkwijze. Door het stimuleren van ondernemerschap in postconflictgebieden wil IDEA bijdragen aan de totstandkoming van vrede.

3.1. Methodologie

Het zou natuurlijk interessant zijn om een onderzoek te doen naar de door Clinton gelauwerde Nederlandse aanpak, maar dat is voor een scriptie helaas een te omvattend onderwerp. Daarom heb ik gekozen om een deel van de Nederlandse aanpak te onderzoeken. Tijdens mijn stage heb ik de mogelijkheid gekregen om mee te werken aan een onderzoek dat een klein deel van deze Nederlandse aanpak onderzocht: het IDEA project. Ik ben van mening dat omdat het IDEA project een klein raderwerk binnen de grote CIMIC- en defensiestructuur vormt, het een goed object van onderzoek is voor mijn scriptie. Net als bij de *3D approach* en CIMIC is ook op het niveau van het IDEA project de vraag belangrijk hoe effectief een dergelijk initiatief is en hoe het goed ten uitvoer kan worden gebracht. Mijn scriptie is daarom een *case study* van de werkwijze van het IDEA project.

3.2 Bronnen¹⁰

De eerste stap die ik heb ondernomen is het uitzoeken van een aantal feitelijkheden rondom IDEA. Deze feitelijkheden heb ik verzameld op basis van de door IDEA verstrekte documentatie. Daarnaast geniet IDEA enige mediabelangstelling. Het product van deze belangstelling is tevens een bron van informatie over het project. Ten slotte werd het werk van IDEA een enkele keer behandeld door de Tweede Kamer. De publieke verslagen vormen ook een van de bronnen.

¹⁰ Het verzamelen van bronnen heb ik voornamelijk gedaan tijdens mijn stage bij de NLDA in samenwerking met Eric Hans Kramer. Zie Kramer en Jansen, *Het stimuleren van ondernemerschap door reservisten in post-conflict gebieden*.

De tweede stap die ik heb ondernomen is het afnemen van interviews met IDEA medewerkers. De interviews hadden een open karakter zodat de respondenten de mogelijkheid hadden om hun eigen verhaal over het IDEA project te vertellen. Hierbij heb ik als interviewer zo min mogelijk sturend opgetreden. Voorafgaande aan de interviews had ik echter wel een aantal onderwerpen geselecteerd die ik graag wilde bespreken. Dit betrof vooral de filosofie achter en de werkwijze van het IDEA project. Bij de latere interviews heb ik actief gevraagd naar de interessante aspecten die ter sprake waren gekomen in eerdere interviews. Ik heb van de meeste interviews transcripties gemaakt. Hieruit kon ik, ook in een later stadium van mijn onderzoek, eenvoudig nagaan wat er in de interviews werd besproken. Op basis van de transcripties heb ik de feitelijkheden uit het eerdere bronmateriaal aangevuld. Het verhaal dat ik op basis van de interviewfragmenten wil vertellen heb ik dan ook gemaakt op basis van een bredere interpretatie van al mijn interviewmateriaal. Specifieke interviewfragmenten heb ik strategisch gekozen, ter ondersteuning van mijn analyse, bijvoorbeeld omdat ze een goede weergave zijn van een algemene opvatting, of juist duidelijk een tegengesteld geluid laten horen.

Ik heb me bij het afnemen van de interviews gefocust op de reservisten die onderdeel uitmaken van het IDEA project. Ik ben van mening dat zij mij de meeste informatie konden verschaffen over de werkwijze van IDEA. Ik heb geprobeerd een zo divers mogelijk gezelschap te interviewen. Uiteindelijk heb ik gesproken met een van de oprichters van IDEA, vijf officieren die deel uitmaakten van de staf van IDEA en zeven mensen die het werk van IDEA in de missiegebieden hebben uitgevoerd. Iedereen die ik gesproken heb, heeft veldwerk voor IDEA verricht. Ik heb het idee dat ik op basis van de interviews met IDEA medewerkers een redelijk goed beeld heb gekregen van wat het IDEA project precies inhoudt.

Als ik echter alleen zou afgaan op interviews met IDEA medewerkers dan zouden mijn bronnen erg eenzijdig zijn. Ik vond het daarom belangrijk om ook de verhalen van buitenstaanders mee te nemen in mijn onderzoek. Daarom heb ik gesproken met mensen buiten de IDEA

organisatie: twee experts op het gebied van ontwikkelingswerk, twee medewerkers van Buitenlandse Zaken en twee officieren die te maken hebben gehad met IDEA. Op basis van deze interviews heb ik me ook een beeld van IDEA kunnen vormen dat losstaat van het beeld dat door IDEA medewerkers wordt geschapen.

3.3. Reflectie op methode van onderzoek

3.3.1 Gebrek aan data

Het eerste punt dat ik wil bespreken is het gebrek aan data omtrent het IDEA project. Het zou gemakkelijk zijn als er gegevens zouden zijn over bijvoorbeeld kosten, hoeveelheid mensen, type operaties en succes. Ik heb tijdens mijn onderzoek veel moeite gedaan om zo veel mogelijk data te achterhalen over IDEA. Ik heb echter het idee dat defensie niet zo scheutig is met het verstrekken van informatie. Ik heb inzage gekregen in een aantal SitRep – *Situational Reports*, waarin de voortgang van de projecten in het missiegebied wordt beschreven – en in een evaluerend rapport over de IDEA deelname aan de missie in Bosnië. Dit rapport betrof een redelijk summier overzicht van de kosten van het IDEA project in Bosnië. Na lezing kon ik niets anders concluderen dan dat de waarde van dit document klein was. Het gaf slechts beperkt antwoord op de vraag wat IDEA nu precies deed en hoe goed ze dat deden. Ik heb ook begrepen dat er evaluaties bestaan van de missie naar Baghlan, maar daar heb ik niet de hand op weten te leggen.

Een evaluatie van de missie in Uruzgan is zo ver mij bekend nog niet gemaakt. Binnen defensie is niet alle informatie voor handen voor een goede analyse en evaluatie van de IDEA werkwijze. Ik denk dat defensie zelf ook een onvolledig beeld heeft van de effectiviteit van IDEA. Het is nu eenmaal lastig om een goed beeld te krijgen van zaken zoals werkgelegenheid, het aantal nieuwe bedrijfjes, winst- en omzetgroei en bedrijvigheid in een land als Irak of Afghanistan. Het is zowel in eerste instantie bij het maken van een nulmeting als bij het doen van metingen achteraf erg

moeilijk om goede data te verzamelen. Waarschijnlijk speelt ook mee dat IDEA juist een onderdeel is van defensie. Het werk van IDEA wordt misschien wel gezien als onderdeel van het grotere geheel in dienst van de vecht- of wederopbouwmissie. Neemt de veiligheid in de regio toe dan is de missie een succes, en andersom, bij meer onveiligheid, wordt gesproken van het falen van de missie. Maar het is niet mogelijk om de precieze invloed van IDEA op de veiligheid te identificeren. Het IDEA project opereert in een regio waar verschillende actoren vergelijkbaar werk uitvoeren. Al deze aspecten zullen er aan hebben bijgedragen dat er geen officiële meting gedaan is van datgene dat door IDEA is bereikt.

Bij mijn zoektocht naar relevante literatuur stuitte ik op het probleem dat er relatief weinig is geschreven over de specifieke rol van ondernemerschap in conflictgebieden en bij wederopbouwprojecten. Er is een grote hoeveelheid literatuur beschikbaar die de rol van economie en economische wederopbouw in conflictgebieden bespreekt, maar slechts zeer zelden wordt in deze teksten ook ingegaan op ondernemerschap. Deze lacune in het onderzoeksveld wordt ook door experts zoals Wim Naudé en Mauro De Lorenzo beaamd. Deze experts roepen op tot meer en verder onderzoek op het gebied van ondernemerschap en vrede. Ik heb dus noodgedwongen minder uitgebreide literatuur kunnen gebruiken dan ik vooraf graag had gewild. Ik ben echter wel van mening dat ik op basis van de beschikbare literatuur een goed overzicht heb kunnen geven van de factoren die een rol spelen bij ondernemerschap die bijdragen aan het vredesproces.

3.3.2 Eenzijdige bronnen

Het tweede aspect van mijn methode van onderzoek dat ik wil bespreken in deze reflectie is het eenzijdige karakter van de bronnen. Door een gebrek aan tijd heb ik slechts een beperkt aantal mensen kunnen interviewen. Hierdoor heb ik helaas niet zo veel mensen kunnen interviewen als ik graag had gewild. Ik had vooral graag meer mensen geïnterviewd buiten de IDEA organisatie, die wel met IDEA in aanraking waren geweest of met IDEA hadden gewerkt. Als ik meer interviews

zou hebben afgenomen met deze mensen dan had ik waarschijnlijk meer tegenwicht kunnen bieden aan het verhaal dat men vanuit IDEA wilde dat ik te horen kreeg. Daarbij speelde ook mee dat omdat IDEA een dergelijk klein en onbekend project is, er maar weinig mensen zijn die er direct mee te maken hebben gehad en zodoende een onderbouwde en geïnformeerde mening konden geven over hun werkzaamheden.

De IDEA medewerkers die ik heb gesproken maken vooral deel uit van de praktische en uitvoerende kant van het IDEA project. Ik denk dat een interview met een IDEA ideoloog of filosoof ook veel inzicht had kunnen verschaffen in de IDEA werkwijze. IDEA lijkt haar hele ideologie te hebben gebaseerd op het motto 'waar wordt gewerkt, wordt niet gevochten'. Deze ideologie lijkt zich echter niet langs theoretische, maar langs praktische weg verder te hebben ontwikkeld naar de manier waarop het project bij de laatste missie in Uruzgan vorm heeft gekregen.

Bij mijn keus wie te interviewen is één factor van groot belang geweest: de ledenlijst van IDEA. Omdat niet openbaar is wie bij IDEA werkzaam is geweest, was ik van het IDEA secretariaat afhankelijk bij het verkrijgen van de namen. Alle afspraken moesten worden gemaakt via een contactpersoon. Ik kreeg daarom het idee dat men in het IDEA management invloed probeerde uit te oefenen op de IDEA medewerkers die ik kon spreken. Daarnaast heb ik het idee dat de mensen die ik heb geïnterviewd soms overleg hadden gehad over wat wel en wat niet te zeggen. Daarvoor leken de verhalen soms te veel op elkaar en daardoor werden interessante details weggelaten. Ik heb slechts met twee IDEA medewerkers kunnen spreken zonder tussenkomst van het IDEA secretariaat. Ik kreeg het idee dat de nadruk van deze interviews minder lag op het standaard IDEA verhaal.

Bij het afnemen van de interviews met IDEA medewerkers had ik vaak het gevoel dat mensen niet het achterste van hun tong lieten zien. Ik kreeg het gevoel dat ik een soort promotiepraatje te horen kreeg. Bepaalde zaken werden door de IDEA medewerkers steeds maar benadrukt. Zo ziet men het Business Development Center als het speerpunt van het IDEA beleid,

maar zegt men er vaak niet bij dat dit project eigenlijk helemaal nog niet goed loopt. Ik heb het idee dat deze sturende houding van IDEA tevens ten gevolg had dat op den duur eigenlijk geen nieuwe informatie meer voortkwam uit de interviews.

Een dergelijk gevoel te luisteren naar een promotiepraatje kreeg ik niet alleen bij de mensen van IDEA maar ook bij de expert die ik heb gesproken bij Cordaid. Hij was vooral bezig met duidelijk te maken hoe goed het werk van ontwikkelingsorganisaties wel niet is en op welke manier defensie in de fout gaat. Ook bij de diplomaten van Buitenlandse zaken werd het al snel duidelijk dat ze ons niet alles vertelden. Maar dat had ik eigenlijk ook niet anders verwacht, omdat van diplomaten wordt verwacht dat ze diplomatiek zijn.

Bij het opzetten van ons onderzoek bij het NLDA heb ik me afgevraagd wie ik moest interviewen om toch een zo compleet mogelijk beeld van IDEA te krijgen. Het lijkt ook logisch om te spreken met de mensen die door IDEA zijn geholpen. Hoe ervaren de ondernemers die door IDEA zijn begeleid en geholpen deze hulp. Wat vonden ze ervan en zijn ze er beter van geworden? Om een aantal voor de hand liggende redenen heb ik niet gesproken met de mensen die door IDEA zijn geholpen. Ten eerste was er geen geld om af te reizen naar Bosnië, Irak of Afghanistan. Ten tweede, en misschien wel net zo belangrijk, is het, met name in Irak en Afghanistan, nu nog veel te gevaarlijk om dergelijke interviews af te nemen.

Door een beperkte hoeveelheid beschikbare informatie over het IDEA project was ik genoodzaakt veel informatie over de IDEA praktijk te halen uit interviews. Het gevolg is dat ik een eenzijdig en incompleet beeld heb gekregen van de IDEA werkwijze. Ik ben tevens niet in staat geweest om de gegevens uit de interviews dubbel te checken op basis van andersoortig bronmateriaal. Dit betekent dat mijn bronmateriaal onbetrouwbaarder is dan ik eigenlijk zou willen.

3.3.3 Onduidelijke doelstellingen

Het derde en laatste punt waaraan ik aandacht wil geven in deze reflectie op de methode is de onduidelijke doelstelling van het IDEA project. Al snel tijdens mijn onderzoek bleek dat een officiële doelstelling van IDEA niet bestaat. Daarom heb ik deze afgeleid van de doelstellingen van CIMIC en het PRT waar IDEA onderdeel van is. Er bestaat echter geen overeenstemming tussen de doelstellingen van CIMIC en het PRT en de doelen die IDEA medewerkers nastreven. Voor IDEA medewerkers is het niet altijd even duidelijk welke doelen met de IDEA werkwijze worden nagestreefd. Veel IDEA medewerkers zien lange termijn ontwikkelingsdoelen als doelstelling van IDEA, andere zien korte termijn militaire doelen als doelstelling van IDEA.

Kiest IDEA voor een bijdrage aan vrede en veiligheid op een korte termijn en volgens militaire aanpak of voor vrede en veiligheid op de lange termijn volgens een ontwikkelingsaanpak? De doelstelling van IDEA blijft onduidelijk. Voor mijn onderzoek betekent dit dat ik niet het bereiken van de doelstellingen door IDEA, maar de werkwijze van IDEA heb geëvalueerd .

De onduidelijkheid over de doelstelling, het gebrek aan data en de eenzijdigheid van de bronnen hebben ertoe geleid dat ik op basis van mijn onderzoek geen inschatting kan maken van de werkelijke effecten van de IDEA werkwijze in de praktijk. Ik kan enkel iets zeggen over de mate waarin IDEA medewerkers rekeningen houden met en zich bewust zijn van factoren die volgens de literatuur de effectiviteit van het ondersteunen van ondernemerschap bepalen.

4. CIMIC en het PRT

In dit hoofdstuk bepaal ik de officiële taken en doelen van het IDEA project. Dit doe ik door een overzicht te geven van CIMIC, het Nederlandse 1 CIMIC Bataljon en de PRT aanpak. Omdat IDEA officieel onderdeel is van het Nederlandse 1 CIMIC Bataljon volgt uit het takenpakket van CIMIC het takenpakket van IDEA. Een dergelijke parallel is ook te trekken ten aanzien van de PRT aanpak. Ik ga vooral in op die onderdelen van CIMIC en het PRT die relevant zijn voor de IDEA werkwijze. Tevens geef ik een overzicht van een aantal kritieken uit de ontwikkelingsliteratuur op de manier van werken van CIMIC en PRT. Dit helpt mij om inzicht te krijgen in belangrijke kritiekpunten op door militairen uitgevoerde ontwikkelingstaken.

4.1 CIMIC

De opkomst van CIMIC binnen defensie vanaf de jaren '90 heeft een wetenschappelijk debat doen ontstaan. Zowel in Nederland als in het buitenland wordt gepubliceerd over CIMIC. Deze publicaties gaan in op de definitie van CIMIC, de geschiedenis van CIMIC, een aantal case studies met betrekking tot de inzet van CIMIC en hoe CIMIC in verschillende contexten is ingezet.¹¹ In mijn scriptie richt ik mij op Nederlands onderzoek van Thijs Brocades Zaalberg, omdat dit het beste aansluit bij de Nederlandse CIMIC praktijk en zodoende ook het IDEA project.¹² In de komende paragrafen beschrijf ik hoe CIMIC formeel vorm krijgt. Dit is van belang omdat IDEA als onderdeel van het Nederlandse 1 CIMIC Bataljon de doelstellingen daarvan dient te ondersteunen.

¹¹ Rietjens en Bollen, *Managing Civil-Military Cooperation*, Bollen, *Working Apart Together*, E. Flint, 'Civil affairs: Soldiers building bridges', in: Gorden, D.S. en Toase, F.H., *Aspects of peacekeeping* (Londen/Portland 2001) 231-252, P.D. Thruelsen, 'Counterinsurgency and a Comprehensive Approach: Helmand Province, Afghanistan', *Small Wars Journal* (2008), P. Travers en T. Owen, *Peacebuilding While Peacemaking - The Merits of a 3D Approach in Afghanistan* (Oxford 2008) en S. Zaum, 'The Norms and Politics of Exit: Ending Postconflict Transitional Administrations', *Ethics & International Affairs* (2009) 189-208.

¹² T.W. Brocades Zaalberg, *Towards a new concept for civil-military cooperation during stabilization operations* (Den Haag 2007).

Het is lastig om een goede alomvattende definitie te formuleren van het CIMIC concept. Er bestaan verschillende definities, waardoor er grote onduidelijkheid bestaat binnen het onderzoek naar CIMIC. Brocades Zaalberg heeft onderzoek gedaan naar de veranderingen in het CIMIC concept sinds het einde van de Koude Oorlog.¹³ In zijn onderzoek gebruikt hij de definitie van CIMIC zoals deze wordt gebruikt in de NAVO doctrine: ‘The co-ordination and co-operation, in support of the mission, between the NATO Commander and civil actors, including national population and local authorities, as well as international, national and non-governmental organizations and agencies’.¹⁴ Bas Rietjens en Myriam Bollen geven aan dat de NAVO definitie CIMIC marginaliseert tot een operatie ondersteunende rol in plaats van het verheffen van civiel militaire samenwerking tot een centraal principe van de NAVO.¹⁵

In het onderzoek van Brocades Zaalberg is een belangrijke rol weggelegd voor de Nederlandse kijk op CIMIC. Ik sluit me bij zijn definitie aan en zal zijn onderzoek gebruiken als basis voor de beschrijving van het wetenschappelijk debat. Het werk van Brocades Zaalberg geeft een goed actueel overzicht van de verschillende aspecten van CIMIC, hij behandelt daarbij ook de specifieke Nederlandse CIMIC doctrine.

De NAVO heeft sinds de Tweede Wereldoorlog haar militaire identiteit proberen te behouden. De NAVO beschikt daardoor, net als bijvoorbeeld de Verenigde Naties, niet over burgers om in te zetten naast haar militaire eenheden. Binnen de NAVO wordt volgens Brocades Zaalberg civiel-militaire samenwerking dan ook ondernomen door contact met de civiele ‘ander’, burgers van buiten de militaire organisatie van de alliantie.¹⁶

Een ander aandachtspunt van de CIMIC doctrine, zo schrijft Brocades Zaalberg, is dat CIMIC een verbindende rol tussen militairen en burgers speelt. Daarnaast moet CIMIC de

¹³ Idem.

¹⁴ Brocades Zaalberg, *Towards a new concept for civil-military cooperation*, 13.

¹⁵ Rietjens en Bollen, *Managing Civil-Military Cooperation*, 18-19.

¹⁶ Brocades Zaalberg, *Towards a new concept for civil-military cooperation*, 13.

gevechtstroepen ondersteunen door onder andere *hearts and minds* operaties die bijdragen aan de acceptatie van militairen in een gebied. Ten slotte dient CIMIC ter ondersteuning van burgerorganisaties, maar altijd binnen het raamwerk van de militaire operatie, onder militair commando en met militaire middelen.¹⁷ Edward Flint geeft een vergelijkbare beschrijving van CIMIC activiteiten.¹⁸

De nadruk binnen de NAVO CIMIC doctrine lag aanvankelijk op ondersteuning. Daarmee werd vooral ondersteuning van de militaire doelen bedoeld. Dit uit angst voor een alsmaar toenemende *mission creep*, het steeds verder uitdijen van de werkzaamheden van CIMIC met meer civiele taken.¹⁹ Rietjens en Bollen dat internationale militairen vaak taken uitvoeren die verder gaan dat het bieden van veiligheid.²⁰ Uit werk van Stefan van Laar van Healthnet TPO blijkt dat deze angst wordt gedeeld door sommige Ngo's.²¹ Bollen geeft aan dat er ook bezwaren ontstaan in de civiele hoek als militaire in het kader van *civic action* initiatieven ondernemen. Ze geeft aan dat hulporganisaties dergelijke initiatieven kunnen zien als onterechte bemoeienis.²²

Brocades Zaalberg wijst op het in 2002 verschenen beleidsplan waarin werd aangegeven dat ook het ondersteunen van plannen van burgerorganisaties tot de mogelijkheden van CIMIC eenheden kon behoren. Militairen zouden in uitzonderlijke omstandigheden zelfs tijdelijk burgertaken kunnen overnemen. De CIMIC eenheden dienen vooral ter vervanging van burgerorganisaties in het vacuüm dat kan ontstaan in een postconflict gebied. Deze beleidsnotitie heeft in het veld echter weinig navolging gekregen.²³ Een dergelijk ondersteunende rol van CIMIC wordt ook geïdentificeerd door Bollen.²⁴

¹⁷ Ibidem, 14.

¹⁸ Flint, 'Civil affairs: Soldiers building bridges', 232-233.

¹⁹ Brocades Zaalberg, *Towards a new concept for civil-military cooperation*, 14

²⁰ Rietjens en Bollen, *Managing Civil-Military Cooperation*, 147.

²¹ S. van Laar, 'Hollandse Praktijken', Healthnet TPO (2009) 4.

²² Bollen, *Working Apart Together*, 226.

²³ Brocades Zaalberg, *Towards a new concept for civil-military cooperation*, 14.

²⁴ Bollen, *Working Apart Together*, 226-227.

Brocades Zaalberg en Flint laten zien dat de NAVO CIMIC doctrine door de leden verschillend wordt uitgevoerd. Sommige leden, zoals Duitsland, voeren op grote schaal wederopbouw projecten uit. Andere landen, waaronder Groot-Brittannië, verzetten zich actief tegen dergelijke ondernemingen. De Britten vroegen zich af of de prioriteit van defensie wel moest liggen bij het ondernemen van reconstructieprojecten in postconflictgebieden en of defensie als organisatie hier wel het meest geschikt voor was. Dit leidt tot vragen over waar de prioriteit van militaire eenheden ligt die zich bezighouden met dergelijk grootschalige projecten. Men vraagt zich binnen de NAVO af of militairen wel het meest geschikt zijn voor het uitvoeren van zulke zaken. De verschillen kunnen ook leiden tot onduidelijkheid bij de lokale bevolking. Die klaagt dat de bevolking elders in de regio veel meer wordt ondersteund op civiel gebied, omdat dat gebied wordt ondersteund door militairen uit een ander land.²⁵

Officieel volgt Nederland de NAVO definitie van de CIMIC doctrine: ‘The co-ordination and co-operation, in support of the mission, between the NATO Commander and civil actors, including national population and local authorities, as well as international, national and non-governmental organizations and agencies’. Maar door verschillende eisen binnen het beleid en afwijkende vertalingen is volgens Brocades Zaalberg de nadruk op één bepaald aspect van de CIMIC doctrine komen te liggen: het ondersteunen van militaire missies door het onderhouden van contacten met civiele partijen. Deze contacten zorgen ervoor dat de acceptatie van de militairen door de lokale bevolking toeneemt. Dit soort contacten zijn een voorbeeld van *hearts and minds* projecten. Deze projecten dragen vervolgens bij aan een betere veiligheidssituatie. De nadruk bij de Nederlandse CIMIC doctrine ligt dan ook vooral op ‘*force protection*’, omdat door de CIMIC activiteiten andere militairen hun werk veiliger kunnen uitoefenen.²⁶

De eisen die worden gesteld aan de Nederlandse CIMIC doctrine komen, volgens Brocades

²⁵ Brocades Zaalberg, *Towards a new concept for civil-military cooperation*, 14-17 en Flint, ‘Civil affairs: Soldiers building bridges’, 231-252.

²⁶ Brocades Zaalberg, *Towards a new concept for civil-military cooperation*, 17-18.

Zaalberg, gedeeltelijk voort uit beleid dat wordt vormgegeven bij het ministerie van Ontwikkelingssamenwerking. Er wordt door het ministerie nadruk gelegd op het onderscheid tussen het militaire en het burgerwerk. CIMIC staat nadrukkelijk niet gelijk aan postconflict reconstructie en humanitaire hulp. De nadruk op dit onderscheid komt voort uit een trend binnen de Nederlandse civiel-militaire relaties waarbij buitengewoon veel nadruk wordt gelegd op de relatie tussen militairen en de Ngo wereld.²⁷

Door de Nederlandse focus binnen de CIMIC doctrine op *force protection* en de contacten met Ngo's raken de banden tussen militairen en lokale en internationale (interim) autoriteiten en informele machthebbers vaak onderbelicht. Dit terwijl in conflictgebieden zoals Irak en Afghanistan CIMIC een erg belangrijke taak heeft op het gebied van macht en autoriteit. Wat duidelijk is geworden volgens Brocades Zaalberg, is dat tijdens deze twee Nederlandse missies de clause in de NAVO CIMIC doctrine '*in support of the mission*' irrelevant was aangezien de missie zich vooral toegede op het ondersteunen van lokale en internationale (burger) autoriteiten.²⁸

De drie belangrijkste taken van het Nederlandse 1 CIMIC Bataljon zijn dus (1) het ondersteunen van de militaire missies door contacten te leggen met de lokale bevolking, (2) het ondersteunen gevechtstroepen door het uitvoeren *hearts and minds* operaties die bijdragen aan de acceptatie van militairen in een gebied en (3) het ondersteuning van burgerorganisaties, maar altijd binnen het raamwerk van de militaire operatie, onder militair commando en met militaire middelen.

4.2 Het Provinciaal Reconstructie Team (PRT)

Binnen het CIMIC concept is tijdens de missie in Uruzgan het PRT een steeds belangrijkere rol gaan spelen. De werkzaamheden van het IDEA project worden vaak verricht als onderdeel van de PRT activiteiten.

Brocades Zaalberg beschrijft hoe het PRT concept door het Amerikaanse leger met twee

²⁷ Ibidem, 17.

²⁸ Ibidem, 18.

doelen werd gecreëerd tijdens Operation Enduring Freedom. Het eerste doel is steun te creëren voor de Amerikaanse antiterrorisme operaties door het ondernemen van *hearts and minds* projecten. Het tweede doel is het ondersteunen van de Afghaanse lokale overheid en het uitbreiden van de militaire activiteiten naar humanitaire activiteiten. De NAVO heeft het PRT concept snel daarna overgenomen.²⁹ Ook Rietjens en Bollen zien voor het PRT vooral een rol weggelegd bij het ondersteunen van de Afghaanse overheid.³⁰

Humanitaire organisaties zijn bang dat hun neutrale positie in het geding komt, omdat soldaten hulp geven uit niet-humanitaire overwegingen. Amerikaans onderzoek naar het PRT concept wijst volgens Brocades Zaalberg uit dat veel internationale Ngo's vinden dat de voordelen van samenwerking met defensie niet opwegen tegen de nadelen. Hij geeft echter aan dat Nederlands onderzoek heeft uitgewezen dat lokale Ngo's meer openstaan voor samenwerking met militairen. Vaak bestaan er echter vragen over de betrouwbaarheid lokale Ngo's, waardoor het moeilijk is met hun samen te werken.³¹

Provinciale Reconstructie Teams hebben vanwege hun geringe gevechtskracht niet het doel, noch zijn ze in staat om een veilige omgeving te creëren. De gevechtstroepen die ze hebben worden vaak enkel ingezet bij de eigen beveiliging. Volgens de NAVO zijn de hoofdtaken van een PRT als volgt: het helpen van de Afghaanse overheid om zijn autoriteit uit te breiden, het faciliteren van de ontwikkeling van een veilige omgeving in Afghanistan – inclusief het scheppen van banden met lokale autoriteiten –, het ondersteunen van Security Sector Reform (SSR) binnen de mogelijkheden van het PRT en het faciliteren van de wederopbouwactiviteiten.³²

Het PRT wordt volgens Brocades Zaalberg wel beschreven als een buitenpost van de fragiele Afghaanse regering. Faciliteren en assisteren van de lokale autoriteiten zijn veel gehoorde kreten.

²⁹ Ibidem, 39-40.

³⁰ Rietjens en Bollen, *Managing Civil-Military Cooperation*, 147-148.

³¹ Brocades Zaalberg, *Towards a new concept for civil-military cooperation*, 40.

³² Idem.

Het probleem is echter dat er geen geld beschikbaar is om wederopbouwwerkzaamheden te ondernemen. De Nederlandse aanpak benadrukt herhaaldelijk dat de wederopbouwwerkzaamheden door de Afghanen zelf en door Internationale Gouvernementele Organisaties (Igo's) en Ngo's zouden moeten worden uitgevoerd.³³

In 2006 gaf de *Political Advisor* van het PRT aan dat het PRT taken onderneemt die eigenlijk civiel van aard zijn en daarom ook door burgers zouden moeten worden uitgevoerd. Brocades Zaalberg schrijft dat deze *political advisor* het volgende aangaf: '*For the military part: stabilization is a necessary condition for reconstruction that can be provided by the military, but we as the PRT do not take on this task directly. Even our force protection capacity is very limited. Stabilization only happens indirectly*' en '*We are a reconstruction team, but we only engage in reconstruction indirectly. Nevertheless, I believe in the concept. Only two years ago there were many no-go areas for the international community in this region and this has much improved. The PRT is trusted by the local population, who believe that the presence of the Dutch forces caused the local authorities to behave better towards them*'.³⁴

Buiten het monitoren en mentoren van de autoriteiten houdt het Nederlandse PRT volgens Brocades Zaalberg zich ook bezig met de contacten met warlords en commandanten: de lokale power brokers. Deze lieden staan vaak buiten de officiële machtsstructuur, maar hebben wel aanzienlijke macht in de Afghaanse samenleving. In sommige gebieden zijn deze lokale power brokers degenen die in feite aan de touwtjes trekken.³⁵

De conflicten van de eenentwintigste eeuw hebben een aantal nieuwe uitdagingen op het gebied van veiligheidsbeleid met zich meegebracht. Francis Kofi Abiew geeft aan dat het veiligheidsbeleid multifunctioneel is geworden waarbij de taken van het traditionele *peacekeeping* worden gecombineerd met nieuwe taken. Militairen moeten nu naast het uitvoeren van pure

³³ Ibidem, 42.

³⁴ Ibidem, 42.

³⁵ Ibidem, 45.

militaire taken zoals het beveiligen van gebieden, ontwapenen van strijders, het herstellen van de openbare orde en het bewaken van staakt-het-vuren, steeds vaker Ngo's ondersteunen in het verstrekken van (nood)hulp. Ze bewaken bijvoorbeeld hulpkonvoien en opslagplaatsen. Vaak beschermen militairen ook de medewerkers van hulporganisaties. Abiew geeft aan dat er veel voorbeelden zijn van ontwikkelingswerkers die worden aangevallen. Ngo's zijn vaak wijd verspreid over conflictgebieden in een poging goede contacten te kunnen onderhouden met de lokale bevolking. Bescherming is dan onontbeerlijk.³⁶

De drie belangrijkste taken van een PRT zijn (1) *hearts and minds* projecten, (2) het ondersteunen van de lokale overheid activiteiten en (3) contacten onderhouden met lokale warlords en andere *power brokers*.

4.3 Kritieken ontwikkelingsliteratuur

Het Nederlandse publieke en politieke debat rondom CIMIC wordt gedomineerd door de relatie tussen militairen en Ngo's, met name Ngo's die zich op humanitaire hulp en wederopbouw toeleggen. De indruk wordt gewekt, zowel door betrokken burgers als door militairen, dat CIMIC vooral draait om de problematische relatie tussen beide groepen en de toenemende inbreuk die militairen maken in de humanitaire ruimte.³⁷

Omdat militairen zich steeds meer bezighouden met civiele taken zoals het verstrekken van noodhulp, wederopbouw en ontwikkelingswerk, krijgen ze steeds meer en directer met Ngo's te maken. Ngo's rekenen deze terreinen tot hun domein en daarom kan dit leiden tot spanningen. Militairen en Ngo's verschillen in hun doelstellingen, besluitvormingsstructuur, werkwijze en mandaat. Kees Homan wijst er op dat Ngo's hun onpartijdigheid, neutraliteit en onafhankelijkheid benadrukken en vinden dat militairen als verlengstuk van de politiek immer partijdig zijn. Deze

³⁶ F.K. Abiew, 'NGO-Military Relations in Peace Operations', *International Peacekeeping* 10 (2003) 24-39.

³⁷ Homan, 'De militair en wederopbouw', 2, G. Frerks e.a., *Principes en Pragmatisme. Civiel-Militaire Actie in Afghanistan en Liberia* (Utrecht 2006) en Van Laar, 'Hollandse praktijken'.

visie vormt een obstakel in de relaties tussen militairen en Ngo's. Ngo's zijn bang dat ze door samenwerking met militairen hun onpartijdigheid opgeven. Tevens vrezen ze doelwit te worden van geweld.³⁸ Het standpunt dat militairen altijd partijdig zijn, wordt onder anderen aangehangen door Nathan Ford van Artsen zonder Grenzen.³⁹ Frerks c.s. laten echter zien dat *'aanslagen op hulporganisaties echter primair het gevolg [zijn] van de algehele context en niet van het 'vervagen van het onderscheid' tussen hulpverleners en militairen'*.⁴⁰ Voor de Taliban maakt het niet uit of iemand een Nederlandse militair is of met Nederlands geld ontwikkelingswerk verricht, beiden zijn een valide doelwit. De kritiek uit de ontwikkelingsliteratuur met betrekking tot de partijdigheid van militairen is dus ongegrond.

Een scherpe analyse van Abiew is dat de relatie tussen militairen en Ngo's problematisch wordt wanneer ze beide buiten hun comfortzone opereren. Politieke, humanitaire, socio-economische, juridische en veiligheidsfactoren kunnen echter moeilijk in een duidelijk keurslijf worden verdeeld. Ze zijn juist vaak onlosmakelijk verbonden.⁴¹ Het is volgens zowel Cordaid als Healthnet TPO wel duidelijk dat de nauwere samenwerking tussen militaire en civiele actoren een logisch gevolg is van de huidige ontwikkelingen in de internationale arena, waaronder de opkomst van de geïntegreerde benadering. Het is relatief onomstreden dat voor conflicten een combinatie zo niet integratie van militaire en civiele activiteiten en expertise is vereist.⁴²

In de Ngo wereld bestaat echter het beeld dat militairen niet goed zouden zijn in het verlenen van dit soort hulp. Er zijn volgens Frerks c.s. echter goede en slechte voorbeelden van wederopbouwprojecten door militairen en dat maakt het moeilijk om een oordeel te geven over de kennis en expertise van militairen. Vaak wordt gesteld dat militairen duur zijn, maar daar staat

³⁸ Homan, 'De militair en wederopbouw', 63-66.

³⁹ N. Ford, 'Afghanistan – Humanitarian Aid and Military Intervention Don't Mix', *Britisch Journal of General Practices* (november 2001) 946.

⁴⁰ Frerks, *Principes en Pragmatisme*, 6.

⁴¹ Abiew, 'NGO-Military relations in peace operations', 28.

⁴² Frerks, *Principes en Pragmatisme*, 9 en Van Laar, 'Hollandse Praktijken', 4.

tegenover dat mens en materieel vaak toch al in het veld zijn. Cordaid stelt dat militairen enkel inspanningen mogen verrichten op het gebied van wederopbouw als deze projecten het doel hebben om de *hearts and minds* van de bevolking te winnen of als ze bijdragen aan de wetshandhaving.⁴³

Ngo's hebben niet alleen ideologische problemen met de militairen die wederopbouwprojecten ondernemen. Homan geeft aan dat ook geld, zoals zo vaak, een belangrijke rol speelt bij de onderlinge geschillen. De Ngo wereld is bang dat het budget van Ontwikkelingssamenwerking wordt vervuild door 'militaire' projecten. Wederopbouwwerkzaamheden door militairen worden namelijk ook vaak betaald uit het budget van Ontwikkelingssamenwerking.⁴⁴ Bollen geeft aan dat *civil action* van militairen door hulporganisaties kan worden gezien als oneigenlijke concurrentie.⁴⁵

Kortom, de vier belangrijkste kritieken uit de ontwikkelingsliteratuur op militairen die zich bezighouden met ontwikkelingswerk zijn: (1) militairen zijn altijd partijdig, (2) militairen moeten zich aan hun eigen takenomschrijving houden, (3) militairen hebben onvoldoende expertise op het gebieden van ontwikkelingswerk en (4) ontwikkelingsprojecten ondernomen door militairen krijgen geld dat anders naar Ngo's zou gaan. Hierboven is al duidelijk geworden dat het eerste kritiekpunt uit de ontwikkelingsliteratuur, militairen zijn altijd partijdig, ongegrond is, aangezien niemand volledig onpartijdig kan zijn.

Ik heb in dit hoofdstuk laten zien wat de officiële taken en doelen zijn van het IDEA project. Dit heb ik gedaan door een overzicht te geven van CIMIC, het Nederlandse 1 CIMIC Bataljon en de PRT aanpak. Omdat IDEA officieel onderdeel is van het Nederlandse 1 CIMIC bataljon volgt uit het takenpakket van CIMIC het takenpakket van IDEA. Een dergelijke parallel is ook te trekken ten aanzien van de PRT aanpak. Tevens heb ik laten zien wat de belangrijkste kritieken uit de

⁴³ Frerks, *Principes en Pragmatisme*, 1-6.

⁴⁴ Homan, 'De militair en wederopbouw', 63-66.

⁴⁵ Bollen, *Working Apart Together*, 227.

ontwikkelingsliteratuur zijn op militairen die zich bezighouden met ontwikkelingswerk.

De informatie die ik in dit hoofdstuk heb verzameld zal ik in hoofdstuk vijf gebruiken in mijn analyse. Het doel van mijn analyse is laten zien dat de officiële taken en doelen van IDEA niet overeenkomen met de taken en doelen die IDEA medewerkers aan IDEA toedichten. Daarnaast laat ik zien hoe IDEA zich verhoudt tot kritieken uit de ontwikkelingsliteratuur.

5. Doelstellingen IDEA

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk analyseer ik de rolvervaging tussen de officiële taken en doelen van IDEA – afgeleid van de officiële taken en doelen van CIMIC en PRT waar IDEA onderdeel van is – en de taken en doelen die IDEA medewerkers aan IDEA toedichten (5.2). Daarnaast laat ik zien hoe IDEA zich verhoudt tot kritieken uit de ontwikkelingsliteratuur (5.3). Ik sluit af met een discussie over de gevolgen van mijn analyse voor mijn onderzoek (5.4).

5.2 Rolvervaging: militair of ontwikkelingswerker

De belangrijkste vraag waarover onduidelijkheid blijft bestaan, is of IDEA als onderdeel van CIMIC *hearts and minds* operaties verricht of dat IDEA ontwikkelingswerk doet op economisch gebied op plekken waar Ngo's niet kunnen komen vanwege de onveiligheid. IDEA medewerkers houden er verschillende opvattingen op na over hun takenpakket. Zo zijn er IDEA medewerkers die er nadrukkelijk op wijzen dat het werk dat IDEA in Afghanistan onderneemt gericht is op het bieden van korte termijn hulp. Zo antwoordde een van de IDEA medewerkers op de vraag of IDEA moest opereren met het oog op lange termijn hulp: 'Op de lange termijn sowieso niet, want dat moet je met burgers doen. Ik ben er van overtuigd dat het werk plaats moet vinden in de periode dat het te gevaarlijk is voor burgers om te doen. In de periode waar je ondanks de onveilige situatie toch een bepaalde basis van de infrastructuur wil neerleggen waarop anderen voort kunnen bouwen'.⁴⁶ Verder zag hij de rol van IDEA als volgt: 'CIMIC, PRT en IDEA zijn nog altijd instrumenten van de commandant'. Dit betekent dat hij IDEA vooral als een militaire bijdrage op de korte termijn zag. Vanuit het IDEA management werd daarnaast aangegeven: 'Wij komen steeds meer in die frontlinie te zitten. Maar dat is iets dat nog veel meer tussen de ogen en de oren van de mensen moet komen

⁴⁶ IDEA 1.

binnen Defensie, Ontwikkelingssamenwerking en Buitenlandse Zaken. Dat het zichtbaarder aanwezig zijn van CIMIC van FSen [Functioneel specialisten] in de vecht missie fase tot veel betere resultaten kan leiden dan dat je ons pas naderhand gaat inzetten'.⁴⁷ Deze IDEA medewerkers zien vooral de korte termijn rol voor zichzelf weggelegd in Afghanistan. Ze lijken IDEA te zien als instrument van de commandant dat het beste direct na het vechten kan worden ingezet om op korte termijn resultaten te kunnen boeken en tegelijkertijd een basis te kunnen leggen voor een lange termijn oplossing.

Er zijn echter ook IDEA medewerkers die een tegenovergestelde mening hebben, zij zien de rol van IDEA meer op de lange termijn. Zo zegt iemand uit het IDEA management: 'De focus van het PRT is natuurlijk ook de lange termijn. *Hearts and minds* is natuurlijk vaak wat men zegt [dat we moeten doen]. De development projecten die zijn meer OS⁴⁸ gedreven, die zijn dan lange termijn. Bij CIMIC ligt dan de nadruk op *hearts and minds*. Maar dat onderscheid [tussen korte en lange termijn] bleek in de praktijk toch wel heel moeilijk te maken. Er is een hele grote overlap, een heel groot grijs gebied'.⁴⁹ Een IDEA medewerker omschreef zijn werk als volgt: 'Het is gewoon ontwikkelingswerk in het groen eigenlijk. Ik heb ook veel contact met ontwikkelingswerkers en die zeggen: eigenlijk is het gewoon hetzelfde wat wij doen. Alleen je hebt een groen pak aan omdat wij daar niet mogen komen'.⁵⁰ Ook buitenstaanders, zoals experts uit de ontwikkelingswereld, vragen zich af of IDEA wel echt gericht is op korte termijn projecten zoals bij CIMIC gewoon is: 'De vraag is of IDEA wel een [onderdeel van het] CIMIC concept is [...] *Hearts and minds* zijn ontwikkelingsprojecten met een militair doel. Waar we het hier over hebben is duidelijk iets anders'.⁵¹ Deze expert doelt hiermee meer lange termijn ontwikkelingswerk.

De onduidelijkheid rondom de rol van IDEA op korte of lange termijn betekent ook dat het

⁴⁷ IDEA 2.

⁴⁸ Ontwikkelings Samenwerking.

⁴⁹ IDEA 3.

⁵⁰ IDEA 4.

⁵¹ Expert 1.

voor een commandant niet altijd duidelijk is wat hij van IDEA kan verwachten. Hoewel de bijdrage van IDEA als zeer nuttig wordt ervaren, kan een commandant soms een ander inzicht hebben over wat een IDEA medewerker voor hem kan doen dan de medewerkers zelf. Zo zag een commandant IDEA medewerkers meer als verbindingsofficieren en als voelsprietten van de sociaaleconomische factoren in het missiegebied, dan als specialisten op het gebied van ondernemerschap. De taak van de IDEA medewerker was volgens deze commandant gericht op het korte termijn denken van defensie. De commandant zag geen operationele taken op de lange termijn weggelegd voor IDEA. Het is dan ook niet vreemd dat deze commandant graag zou zien dat IDEA medewerkers meer in de richting van verbindingsofficieren zouden groeien. IDEA zou dan minder daadwerkelijke projecten ondernemen en meer een deler van kennis worden.⁵² Defensie importeert op die manier kennis via IDEA die zij zelf niet bezit.

Als je uitgaat van korte termijn doelen dan moet je de effectiviteit van IDEA beoordelen aan de hand van militaire doelstellingen. Als je uitgaat van lange termijn ontwikkelingsdoelen dan moet je de effectiviteit van IDEA beoordelen aan de hand van ontwikkelingsdoelstellingen. Militaire doelstellingen zijn vooral gericht op het winnen van *hearts and minds*. Ontwikkelingsdoelstellingen zijn er op gericht om op lange termijn een bijdragen te leveren aan de ontwikkeling van het conflictgebied. Beide doelen dragen op hun eigen manier bij aan het verbeteren van de veiligheidssituatie, maar moeten op geheel eigen wijze worden beoordeeld.

Als IDEA gezien wordt als onderdeel van de organisatorische structuur van defensie dan betekent dit dat IDEA moet worden beoordeeld op basis van het behalen van de doelstellingen van defensie. Omdat IDEA vanuit deze zienswijze gezien wordt als onderdeel van het 1 CIMIC Bataljon zou het zich ook moeten richten op het ondernemen van *hearts and minds* projecten en werken op basis van de CIMIC doctrine. Als gevolg hiervan is de tijdspanne waarbinnen IDEA opereert direct verbonden met de duur van de militaire missie.

⁵² Militair 1.

Als je IDEA echter zou beoordelen op basis van de doelstelling een lange termijn oplossing te bieden dan moet IDEA worden beoordeeld op basis van de resultaten die het project op langere termijn heeft bereikt. Je moet IDEA dan niet op militaire doelstellingen beoordelen maar op basis van ontwikkelingsdoelstellingen. De invloed van IDEA op het conflictgebied is in een dergelijke situatie nog merkbaar (lang) naar afloop van de Nederlandse missie.

5.3 IDEA en ontwikkelingsliteratuur

5.3.1 Taakomschrijving

De frictie die ontstaat tussen mensen van ontwikkelingsorganisaties en de reservisten van IDEA ontstaat vooral wanneer IDEA zich profileert als organisatie met lange termijn aspiraties. Sommige ontwikkelingsorganisaties zoals Cordaid vinden het bijvoorbeeld verdedigbaar dat militairen worden ingezet voor *hearts and minds* operaties, maar andersoortige inmenging van defensie in de ontwikkelingswereld keuren ze af.⁵³ Militairen mogen hun ontwikkelingsprojecten in de ogen van ontwikkelingsorganisaties dus enkel gebruiken voor militaire doelstellingen.

Zoals ik heb aangegeven is de belangrijkste reden dat er zo veel onduidelijkheid bestaat over de rol van IDEA dat ze zich zowel op korte termijn projecten zoals *hearts and minds* operaties als op lange termijn projecten zoals het BDC richten. Dit komt waarschijnlijk door de vrijheid die IDEA wordt geboden door de commandanten in het uitzendgebied. Hoewel IDEA medewerkers officieel onderdeel zijn van de CIMIC structuur hebben ze in praktijk veel ruimte om hun projecten naar believen in te richten. De vier doelstellingen die IDEA zichzelf vooraf heeft gesteld zijn het opzetten van een microfinancieringsbank, een BDC, een vocational trainingscentrum en het gebruikmaken van SIYB methodiek van de ILO. Deze doelstellingen sluiten beter aan bij het bieden

⁵³ Frerks, *Principes en Pragmatisme*.

van een lange termijn oplossing. Ze moeten de Afghanen in staat stellen ook na de Nederlandse missie ondernemerschap te blijven ontwikkelen.⁵⁴

Tegelijkertijd lijken de projecten die worden uitgevoerd veel meer op *hearts and minds* projecten en zijn dus gericht op de korte termijn. Zonder pretenties bieden ze snelle oplossingen voor problemen die de lokale bevolking heeft. Zo heeft IDEA er voor gezorgd dat waterpompen werden gemaakt, waterfilters werden geïntroduceerd, DIXIE toiletten werden neergezet en er een brillenproject werd opgezet. In de praktijk wordt er door IDEA dus geen duidelijke keuze gemaakt tussen lange termijn ontwikkelingsprojecten en korte termijn *hearts and minds* projecten.

5.3.2 Gebrek aan expertise

In het specifieke geval van IDEA zijn Ngo's bang dat de IDEA medewerkers niet de kennis in huis hebben om wat zij zien als 'hun' werk op een correcte manier uit te voeren. Op de vraag wat zijn voornaamste probleem was met de IDEA werkwijze antwoordde een medewerker van Cordaid: 'Omdat ze daar [ontwikkelingswerk] niet voor opgeleid zijn. [...] Kijk naar de drie hoofdtaken van defensie, daar staat niet in dat ze aan duurzame ontwikkeling moeten doen. Ik vind het een oneigenlijke vermenging van taken. Je laat een brandweerman toch ook geen brood bakken. [...] Maar als hij het heel goed kan? Dat betwijfel ik'.⁵⁵ IDEA medewerkers zouden niet genoeg kennis bezitten van het gebied waarin ze opereren en daarom geen rekening kunnen houden met de unieke omstandigheden. Uit de interviews blijkt dat de mensen die via het IDEA project worden uitgezonden slechts beperkte kennis bezitten over de gebieden waarnaar ze worden uitgezonden. IDEA medewerkers worden niet geselecteerd op relevante kennis van het missiegebied. Ze hebben gewoonlijk ook geen opleiding of achtergrond op het gebied van ontwikkelingswerk, internationale samenwerking of een ander relevant vakgebied. Ze komen vervolgens terecht in een land waar ze

⁵⁴ IDEA 2 en IDEA 5.

⁵⁵ Expert 2.

niet zo veel vanaf weten. Uit de interviews komt naar voren dat IDEA medewerkers steeds op individuele basis moeten uitvinden hoe de Afghaanse situatie is. Een IDEA manager zei over de ingewikkelde operationele context: ‘Dat is ook een van de grote uitdagingen die je hebt als je mensen daar [Afghanistan] naartoe stuurt, dat je hen daarvan bewust maakt. Daar kun je nog zo veel over zeggen maar je moet het echt gaan ervaren. Ik zeg ook altijd tegen mensen die daar naar toegaan: vergeet alles wat je hier geleerd is, want je gaat teveel vanuit een bestaand concept. Je moet niet denken dat de wereld zo in elkaar zit. Laat het maar eens over je heen komen en ervaar maar eens hoe die wereld zich daar ontwikkeld heeft’.⁵⁶

Er wordt door IDEA niet of pas in tweede instantie een assessment gemaakt van de economische situatie in de regio. Dit is nog een reden om te twijfelen aan de voorkennis van de IDEA medewerkers. Voorafgaande aan de missie in Afghanistan werden wel de doelstellingen van de missie vastgesteld, maar de assessment van de economische situatie in Uruzgan vond pas plaats in 2008, toen de Nederlandse missie al bijna twee jaar onderweg was. Tevens vond geen afstemming plaats met het ministerie van Buitenlandse Zaken en Ontwikkelingssamenwerking of het CIMIC Bataljon. Dit gebrek aan afstemming werd deel veroorzaakt door frictie tussen IDEA en de genoemde ministeries.⁵⁷

Op de voorkennis onder IDEA medewerkers over het missiegebied is dus het een en ander aan te merken. Dat is niet geval wat hun kennis van ondernemen en bedrijfsvoering betreft. Alle IDEA medewerkers die ik heb gesproken zijn in het dagelijks leven werkzaam in het bedrijfsleven in functies zoals bankier, consultant of accountant.

⁵⁶ IDEA 2.

⁵⁷ Idem.

5.3.3 Financiering

Op basis van de literatuur en de interviews kan ik opmaken dat een deel van de frictie tussen militairen en Ngo's voortkomt uit een angst van Ngo's om geld mis te lopen. Uit de interviews en de literatuur komt de angst naar voren dat geld dat bestemd is voor ontwikkelingsprojecten wordt ingezet om het IDEA project te financieren. Een medewerker van Cordaid vertelde dat: '[H]eel veel geld gaat er om in Uruzgan en ik heb vraagtekens bij of dat wel effectief besteed wordt. En ook zo'n Business Development Center zou echt moeten passen in een visie van, wat mij betreft de Afghaanse overheid op Uruzgan'.⁵⁸

Hoewel het niet is uit te sluiten dat IDEA ook mede wordt gefinancierd door Ontwikkelingssamenwerking is mijn vermoeden dat het meeste geld voor projecten komt van andere externe financiers zoals GTZ en USaid. Voor ieder project moet een nieuwe financier gevonden worden. Zo gaf een IDEA medewerker aan: 'Wat dat betreft kan IDEA dat niet alleen voor zichzelf op eisen. Die cool storage die is gefinancierd door de Australiërs. Nederland betaalt feitelijk heel weinig. Dat is ook heel wonderlijk. Dat trainingscentrum Deh Rawod hebben de Amerikanen betaald. Maar goed, wij kwamen met ideeën. [...] GTZ heeft die karavanserai en die amandelpelmachine betaald. Bij Nederland krijg je geheid nee op je rekwest'.⁵⁹ Samenwerking met Ngo's is op financieel gebied voor IDEA dan ook cruciaal.

Hoewel Nederlandse Ngo's huiverig zijn om met militairen geassocieerd te worden, zijn er dus blijkbaar buitenlandse Ngo's die wel samen willen werken met militairen. Een belangrijke partner was bijvoorbeeld de Aga Khan foundation. Een medewerker van IDEA vertelde dat deze foundation het BDC in Baghlan mede had gefinancierd en ervoor gezorgd had dat ook na het vertrek van de Nederlanders het project door kan gaan.⁶⁰

⁵⁸ Expert 2.

⁵⁹ IDEA 3.

⁶⁰ IDEA 5.

5.4 Discussie

De analyse van de interviews laat zien dat er geen overeenstemming bestaat tussen de doelen en taken van CIMIC en het PRT en de doelen zoals deze door IDEA medewerkers worden benoemt en nagestreefd. Vanuit CIMIC en PRT oogpunt zou IDEA zich moeten focussen op korte termijn *hearts and minds* projecten. Veel IDEA medewerkers zien ontwikkelingsdoelstellingen als het doel van IDEA. Ik zou kunnen nagaan in hoeverre IDEA de CIMIC en PRT lijn volgt, maar daarmee zou ik geen recht doen aan de IDEA werkwijze. Hoewel IDEA behoort tot het CIMIC netwerk is het project een vreemde eend in de bijt omdat haar oorsprong buiten CIMIC ligt. Tevens worden de doelen van CIMIC ook door leidinggevenden beschreven in het kader van ontwikkelingsdoelstellingen.

Juist omdat IDEA ontwikkelingsdoelstellingen nastreeft is men vanuit de ontwikkelingswereld kritisch op de IDEA werkwijze. Als IDEA zich zou beperken tot korte termijn doelen dan was er een stuk minder kritiek geweest.

Op basis van de literatuur en de interviews kom ik tot de conclusie dat zowel defensie als Ngo's uiteindelijk een gezamenlijk doel nastreven. Abiew geeft aan dat militairen en de ontwikkelingswereld worden verenigd in de oorzaken van oorlog.⁶¹ Hun uitgangspunten, standpunten en middelen mogen dan verschillen, ze werken beide toe naar een situatie van meer vrede en veiligheid in conflictgebieden. Dus hoewel er uit verschillende hoeken kritisch wordt gekeken naar het werk van IDEA denk ik dat buitenstaanders de doelstelling van IDEA uiteindelijk wel ondersteunen. Wanneer IDEA kan aantonen dat haar werkwijze effectief is, zal veel kritiek op de specifieke invulling van IDEA verdwijnen of in ieder geval verminderen. Als mijn analyse aantoont dat de IDEA werkwijze effectief is, dan is de kritiek van onder andere Ngo's ongegrond. Het is immers het belangrijkste dat de IDEA werkwijze werkt. De vraag is dan: kan de IDEA aanpak eigenlijk wel werken en waar hangt dit voornamelijk van af? Daarom zal ik in het volgende

⁶¹ Abiew, 'NGO-Military relations in peace operations', 30.

hoofdstuk nagaan hoe er in het onderzoeksveld van de ontwikkelingsliteratuur wordt gedacht over het stimuleren van ondernemerschap om vrede te bevorderen en vooral van welke factoren dergelijk beleid afhankelijk is.

6. Factoren ondernemerschap

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk bepaal ik welke factoren de effectiviteit van de IDEA werkwijze van het stimuleren van ondernemerschap met als doel bij te dragen aan vrede en veiligheid beïnvloeden. Uit de literatuur blijkt dat het stimuleren van ondernemerschap in postconflictgebieden niet noodzakelijk bijdraagt aan economische ontwikkeling noch aan vrede en veiligheid. Een aantal factoren lijkt erg bepalend voor het al dan niet positief effect van het ondersteunen van ondernemerschap. In dit hoofdstuk bespreek ik deze factoren en deze dienen als theoretisch ijkpunt waarmee ik de praktijk van de IDEA werkwijze kan vergelijken.

Eerst definieer ik het begrip ondernemerschap, ga ik in op hoe ondernemerschap zou kunnen bijdragen aan vrede en geef ik kort een overzicht van het debat over de bijdrage van economische ontwikkeling aan vrede (6.2). Daarna bespreek ik de factoren die invloed hebben op de effectiviteit van het stimuleren van ondernemerschap (6.3-6.8). In het volgende hoofdstuk maak ik een inschatting van het effect van IDEA's interventies om ondernemerschap te stimuleren, op basis van de in dit hoofdstuk besproken factoren.

6.2 Ondernemerschap en vrede.

Er bestaan veel definitie van ondernemerschap. Zo identificeerden Sander Wennekers en Roy Thurik er maar liefst dertien.⁶² Over het algemeen wordt ondernemerschap gezien als een combinatie van de bereidheid risico te nemen, arbitrage en de coördinatie van productiefactoren in een nieuwe onderneming.⁶³ Ik ben op zoek gegaan naar een definitie die aansluit bij mijn scriptie.

⁶² P. Davidsson, *Researching Entrepreneurship* (New York 2004) en S. Wennekers en R. Thurik, 'Linking Entrepreneurship and Economic Growth', *Small Business Economics* 13 (1999) 1, 27-55.

⁶³ K. Fogel e.a., 'Institutional Obstacles to Entrepreneurship', in: M. Casson e.a. (ed.), *The Oxford Handbook of Entrepreneurship* (Oxford 2006).

Daarbij vond ik het van belang dat het eenvoudig is om de definitie te gebruiken in de context van postconflict wederopbouw. Wim Naudé van het World Institute of Development Economic Research (WIDER) heeft onderzoek gedaan naar het verband tussen ondernemerschap en postconflict wederopbouw.⁶⁴ Zijn definitie lijkt mij daarom uitermate geschikt om te gebruiken in mijn scriptie. Naudé geeft aan dat: ‘Entrepreneurs are defined, simply, to be persons who are ingenious and creative in finding ways that add to their own wealth, power, and prestige’.⁶⁵

Volgens Naudé zijn er zes manieren waarop ondernemers kunnen bijdragen aan de totstandkoming van vrede en veiligheid in postconflictgebieden. Ten eerste kan ondernemerschap er voor zorgen dat grondstoffen op een productieve manier worden gebruikt. Ten tweede zorgen ondernemers voor banen en voor een veelzijdige economie, nemen ze risico in onzekere tijden en creëren ze mogelijkheden voor mensen om te leren, te experimenteren en te innoveren. Ten derde kunnen ondernemers door het opstarten van bedrijfjes zorgen voor meer kansen op opwaartse sociale mobiliteit. Ten vierde kunnen ondernemers zwakke staten ondersteunen. Ten vijfde kunnen ondernemers diensten leveren die niet door de formele overheid geleverd kunnen worden – hierbij kan gedacht worden aan wegen, water, energie en onderwijs. Ten zesde en volgens Naudé de belangrijkste manier waarop ondernemers bijdragen aan vrede is het diversifiëren van een economie.

Diversiteit is een belangrijke factor bij het bewerkstelligen van vrede en groei. Een meer diverse economie zou volgens Naudé ook leiden tot meer sociale diversiteit. Omdat in postconflictgebieden verschillende bevolkingsgroepen vaak naast elkaar leven is het van belang dat deze groepen vreedzaam naast elkaar leven. Naudé betoogt dat nieuwe ideeën in een diverse samenleving makkelijker kunnen ontstaan en verspreiden. Daarom is een samenleving met een diverse bevolkingssamenstelling juist een voordeel voor ondernemers in plaats van een nadeel.⁶⁶

⁶⁴ W. Naudé, *Peace, prosperity and pro-growth entrepreneurship* (Helsinki 2007) 1-33.

⁶⁵ Naudé, *Peace, prosperity and pro-growth entrepreneurship*, 3.

⁶⁶ Ibidem, 7-10, 12-13, 23-26 en J. Bray, *The role of private sector development in post-conflict recovery* (z.p. 2007).

Ondernemers zouden dus in staat zijn een conflictgebied van binnenuit te veranderen in plaats van buitenaf zoals, vaak getracht wordt door buitenlandse beleidsmakers. Onder ideale omstandigheden moet het mogelijk zijn om door ondernemerschap radicale innovatie plaats te laten vinden waardoor een status-quo in een conflictgebied kan worden doorbroken.⁶⁷ Philippe le Billon sluit aan bij de visie van Naudé dat het diversifiëren van de economie enkele belangrijke bijdragen kan leveren aan vrede.⁶⁸ De rol van de economie moet volgens Le Billon beter worden begrepen door beleidsmakers.⁶⁹ Ook Christa Brunnschweiler en Erwin Bulte sluiten zich aan bij de visie van Naudé en noemen het belang van het diversifiëren van een economie bij het bereiken van zowel een gezonde economie als een duurzame vrede.⁷⁰

De ondersteuning van ondernemerschap met het doel vrede te stimuleren is onderdeel van het idee dat economische ontwikkeling bij kan dragen aan vrede. Mathijs van Leeuwen geeft een overzicht van hoe dit idee zich heeft ontwikkeld. Hij laat zien dat dit idee ontstond in de jaren '90. Door ontwikkelingsorganisaties werd een verband gelegd tussen ontwikkeling en vrede. Dit verband leek te worden ondersteund door onderzoek van onder andere Paul Collier die aantoonde dat er een verband bestond tussen conflicten en armoede. Zijn onderzoek maakte het aannemelijk dat economische ontwikkeling kon bijdragen aan het voorkomen van conflicten.⁷¹

Van Leeuwen laat zien dat begin eenentwintigste eeuw bleek dat het verband tussen armoede en conflict niet empirisch houdbaar was. Arme landen zijn niet gewelddadiger. Ontwikkelingshulp

⁶⁷ Naudé, *Peace, prosperity and pro-growth entrepreneurship*, 7-10, 12-13, 23-26 en Bray, *The role of private sector development in post-conflict recovery*.

⁶⁸ P. le Billon, 'The Political Ecology of War: natural resources and armed conflict', *Political Geography* 20 (2001) 561-584.

⁶⁹ Le Billon, 'The Political Ecology of War', 580.

⁷⁰ C.N. Brunnschweiler en E.H. Bulte, 'Natural Resources and Violent Conflict: Resource Abundance, Dependence and the Onset of Civil War', *Oxford Economic Papers* 61 (2009) 4, 20-21.

⁷¹ P. Collier, 'Doing well out of war: an economic perspective', in: M.R. Berdal en D.M. Malone (ed.), *Greed and grievance: economic agendas in civil wars* (Londen 1999) 91-112.

zou zelfs kunnen bijdragen aan het conflict. Een van de twistpunten in het debat over de rol van economische ontwikkeling zijn de neoliberale hervormingen in postconflictgebieden. Van Leeuwen stelt dat dergelijk liberaal beleid zou kunnen bijdragen aan een zwakkere sociale en politieke stabiliteit in postconflictgebieden. Een langzamere aanpak zou beter werken. Neoliberaal beleid leidt volgens van Leeuwen in de meest pessimistische scenario's tot hoge winsten voor multinationals ten koste van wederopbouw. Ten slotte waarschuwt van Leeuwen voor de aanname dat conflict een afwijkende staat is in normale vreedzame wederopbouw. Een dergelijke aanname zou verregerende interventies mogelijk maken om de afwijking te corrigeren.⁷²

De discussie over de rol van wederopbouw voor vrede is dus nog niet voorbij. Hoewel er op het moment tegenstrijdig beleid wordt uitgevoerd, zijn wetenschappers het er wel over eens dat beleid dat gericht is op economische en sociale hervormingen onontbeerlijk is bij het nastreven van vrede. Belangrijk hierbij om na te gaan is hoe de ontwikkeling wordt gepromoot, voor wie dat wordt gedaan en wie uiteindelijk beslist in welke richting wordt het ontwikkeld.

Zoals ik aangaf is de ondersteuning van ondernemerschap met het doel vrede te stimuleren een onderdeel van het idee dat economische ontwikkeling bij kan dragen aan vrede. Dit verhaal over het idee dat economische ontwikkeling kan bijdragen aan vrede geldt dus ook deels voor ondernemerschap. Mijn data laat het mij niet toe veel te zeggen over de relatie tussen economische ontwikkeling en de IDEA werkwijze. Ondanks dat de IDEA werkwijze zich langs praktische weg heeft ontwikkeld is het waarschijnlijk dat ze daarbij beïnvloed is door de ideeën uit het hierboven beschreven onderzoeksveld. Daarmee moet de strategie van IDEA dan ook worden genuanceerd. Hoewel IDEA zelf spreekt van een unieke werkwijze laat dit overzicht zien dat er al langer wordt nagedacht over het stimuleren van de economie om bij te dragen aan vrede en veiligheid. Het beschreven onderzoeksveld staat in verband met mijn *case study* met betrekking tot de werkwijze van IDEA omdat ik op basis van onder andere deze literatuur een aantal factoren heb kunnen

⁷² M. van Leeuwen, *Partners in Peace. Discourses and Practices of Civil-society Peacebuilding* (Wageningen 2009).

identificeren die bepalend zijn voor het succesvol stimuleren van ondernemerschap. In de volgende paragrafen licht ik deze factoren toe.

6.3 Soorten ondernemerschap

De eerste factor die de effectiviteit van het stimuleren van ondernemerschap kan beïnvloeden is het soort ondernemerschap dat wordt gestimuleerd. Het definiëren van een begrip is slechts een eerste stap in de richting van een goede omschrijving van de gerelateerde problematiek. Voor ondernemerschap is dit niet anders. Er bestaat een groot verschil tussen ondernemerschap zoals ik dat in navolging van Naudé heb gedefinieerd en het ondernemerschap zoals het in de praktijk vorm krijgt. Dit verschil wordt ook onderschreven door Naudé.

Een van de manieren waarop Naudé de problematiek rondom ondernemerschap verduidelijkt is door onderscheid te maken tussen drie verschillende soorten ondernemerschap: productief, onproductief en vernietigend. Het belangrijkste verschil tussen de soorten ondernemerschap is dat het productieve ondernemerschap wel een positieve bijdrage levert aan de ontwikkeling van een gebied en het onproductieve en vernietigende ondernemerschap dat vaak op een negatieve manier een bijdrage levert aan de ontwikkeling van een gebied.⁷³

Ondernemerschap kan volgens Naudé als men niet oppast een economie zelfs schaden. Rent-seeking is een vorm van onproductief ondernemerschap die de economie kan schaden. Illegale activiteiten kunnen leiden tot vernietigend ondernemerschap. Het lijkt dus voor de hand te liggen dat beleidsmakers zich moeten richten op het stimuleren van productief ondernemerschap. De situatie wordt wederom bemoeilijkt door een weerbarstige praktijk. De impact van ondernemerschap verschilt namelijk per context. Soms is wat goed is voor ondernemers, slecht voor het bevorderen van vrede. Soms is wat goed is voor vrede slecht voor ondernemers. Onproductief en vernietigend ondernemerschap hebben doorgaans een negatief effect, maar kunnen in

⁷³ Naudé, *Peace, prosperity and pro-growth entrepreneurship*, 3.

uitzonderlijke gevallen juist een positief effect hebben op de economische groei. Deze positieve effecten vertalen zich echter niet automatisch in een makkelijker vredesproces.⁷⁴

Naast Naudé merkt ook Collier op dat veel ondernemerschap in conflict situaties helemaal niet bijdraagt aan stabiliteit. Conflicten bieden veel mogelijkheden voor opportunistisch ondernemerschap dat zelfs bijdraagt aan een continuering van conflict. Collier geeft hiervoor vier redenen. Ten eerste wordt het leven tijdens conflicten minder voorspelbaar wat resulteert in opportunistisch gedrag. Ten tweede neemt de misdaad toe in conflictgebieden. Ten derde raakt tijdens een conflict de markt verontrust wat uiteindelijk resulteert in meer monopolies en grotere winsten voor de overblijvers. Ten vierde geeft in navolging van Naudé ook Collier aan dat rent-seeking aantrekkelijker wordt voor zowel rebellen als ambtenaren.⁷⁵

Het lijkt voor beleidsmakers daarom vanzelfsprekend dat men probeert de invloed van deze onproductieve ondernemers in te dammen. Zij dragen immers niet bij aan een productief vredesklimaat. Door deze ondernemers hun werk als ondernemer onmogelijk te maken, lopen beleidsmakers volgens Brunnschweiler en Bulte echter het risico een deel van de lokale economie te gronde te richten en daarmee de veiligheidssituatie verder te destabiliseren. Beleidsmakers zullen dus een balans moeten vinden tussen het stimuleren van ondernemerschap, economische groei, schade aan de samenleving en vrede. Als beleidsmakers niet oppassen, kunnen ook goedbedoelde projecten slecht uitpakken wanneer het beleid onzorgvuldig wordt gemaakt.⁷⁶

Op basis van Naudé, Collier en Brunnschweiler en Bulte kan worden gesteld dat bij het stimuleren van ondernemerschap rekening gehouden moet worden met het feit dat ondernemerschap zowel vrede als conflict kan stimuleren.

⁷⁴ Ibidem, 3-5.

⁷⁵ Collier, 'Doing well out of War'.

⁷⁶ Brunnschweiler en Bulte, 'Natural Resources and Violent Conflict'.

6.4 Soorten ondernemers: kleine en zelfvoorzienende ondernemers versus grote ondernemers

De tweede factor die invloed heeft op de effectiviteit van het stimuleren van ondernemerschap is het soort ondernemers dat bereikt wordt. Beleidsmakers zullen wanneer ze de vrede willen bevorderen vooral productief ondernemerschap proberen te stimuleren omdat dit het meest positieve effect heeft op de economische ontwikkeling. Maar er zijn verschillende soorten productieve ondernemers. Naudé maakt voor conflictgebieden twee belangrijke onderverdelingen. Ten eerste is er een onderscheid tussen ondernemers die alleen werken met het doel om te voorzien in het eigen levensonderhoud en ondernemers die dat niet doen. Ten tweede zijn er bestaande bedrijven en nieuwe bedrijven. Hierop ga ik dieper in in de volgende paragraaf. Met beide aspecten dient volgens Naudé in conflictgebieden rekening gehouden te worden door beleidsmakers.

Het eerste onderscheid tussen zelfvoorzienende en niet zelfvoorzienende ondernemers is volgens Naudé van belang omdat veel conflictgebieden vaak ook ontwikkelingslanden zijn. In ontwikkelingslanden is regelmatig een grote arme onderlaag in de bevolking. Deze mensen zijn volgens de definitie van Naudé alleen noodgedwongen ondernemer. Hun onderneming dient er alleen voor om hun gezin in het levensonderhoud te voorzien. Wanneer men vrede wil stimuleren zijn deze ondernemers volgens Naudé echter niet interessant. Dit soort ondernemingen dragen in zijn ogen namelijk onvoldoende bij aan de economische groei die juist zo belangrijk is bij het stimuleren van vrede. In plaats van zich te richten op deze zelfvoorzienende ondernemers zouden beleidsmakers zich volgens Naudé dus moeten richten op grotere ondernemingen die wel bijdragen leveren aan de economische groei.⁷⁷

Naudé is echter niet van mening dat beleidsmakers de arme onderlaag aan zijn lot moet overlaten. Het stimuleren van kleine zelfvoorzienende bedrijfjes kan volgens Naudé een belangrijke rol spelen bij de armoedebestrijding.⁷⁸

Naast Naudé stelt ook John Bray dat kleine zelfvoorzienende bedrijfjes mensen de middelen

⁷⁷ Naudé, *Peace, prosperity and pro-growth entrepreneurship*, 2-7.

⁷⁸ Ibidem 7-9.

kunnen geven om een moeilijke periode te overleven en mensen een beetje autonomie te geven in gebieden waar de staat vaak faalt. Tevens geven Naudé en Bray aan dat dit soort bedrijfjes vaak ontstaan direct na afloop van een conflict wanneer mensen gebruik gaan maken van de verbeterde veiligheidssituatie. Dit beleid moet volgens Naudé dan echter eerder worden gemaakt vanuit humanitaire overwegingen met als doel hebben het bestrijden van de armoede. Dergelijk beleid zou nooit de pretentie moeten hebben om tegelijkertijd het vredesproces te bespoedigen.⁷⁹

Samenvattend laten Bray en Naudé zien dat hoewel kleine en zelfvoorzienende ondernemers minder bijdragen aan de economie en vrede, ze wel een belangrijke rol kunnen spelen bij armoedereductie en dat beleidsmakers zich in principe dus beter kunnen richten op grote niet zelfvoorzienende ondernemers, als ze vrede en veiligheid willen stimuleren.

6.5 Nieuwe ondernemers

De derde factor die invloed heeft op het stimuleren van ondernemerschap is hoe er wordt omgegaan met nieuwe ondernemers. Het onderscheid tussen bestaande en nieuwe bedrijven is volgens Naudé van belang omdat nieuwe ondernemingen grote voordelen genieten ten aanzien van al bestaande concurrenten. De belangrijkste reden hiervoor is omdat er in veel conflictgebieden helemaal geen private sector is om over te spreken. Een dergelijke levendige private sector is volgens Bray van groot belang voor gebieden die onafhankelijker willen worden van buitenlandse steun. Nieuwe bedrijven zijn volgens Naudé het beste in staat om de economische omstandigheden te verbeteren en economische hervormingen te stimuleren. Nieuwe en startende bedrijven zorgen vaak voor een belangrijk deel van de economische groei en de toename van het aantal banen. Een bijkomend maar belangrijk voordeel van nieuwe bedrijven in conflictgebieden is dat ze meestal niet gebukt gaan onder de gewelddadige geschiedenis van de regio. Het bedrijf heeft geen deel gehad aan het conflict en kan daarom moeilijker worden beticht van partijdigheid. Voor beleidsmakers is het volgens

⁷⁹ Ibidem, 3, 7, 23-26, W. Naudé, *Promoting entrepreneurship in development countries: policy challenges* (Helsinki 2010) 2 en Bray, *The role of private sector development in postconflict recovery*, 12-16.

Naudé dus van belang dat ze zich in conflictgebieden richten op het stimuleren van nieuwe bedrijven omdat daarmee de meeste winst te behalen valt op de weg naar vrede.⁸⁰

Op basis van het werk van Naudé kan je concluderen dat beleidsmakers rekening moeten houden met de mogelijk beladen achtergrond van bestaande ondernemers en nieuwe ondernemers adequate financieringsmogelijkheden moeten bieden.

6.6 Kwaliteit of kwantiteit

De vierde factor die invloed heeft op het succesvol stimuleren van ondernemerschap ten behoeve van vrede hangt samen met de vraag of er door beleidsmakers wordt ingezet op de kwaliteit dan wel kwantiteit van ondernemers. Naudé geeft aan dat het van groot belang is dat ondernemers een positieve bijdrage leveren aan de ontwikkeling van de samenleving en het vredesproces. Het mag echter duidelijk zijn geworden dat lang niet iedereen die gekarakteriseerd wordt als ondernemer deze positieve bijdragen ook daadwerkelijk levert. Voor beleidsmakers is het daarom van belang dat ze zich vooral richten op de ondernemers die deze positieve bijdragen wel leveren. De kwaliteit van de ondernemers is belangrijker dan het aantal geholpen ondernemers. Beleidsmakers zouden namelijk het risico kunnen lopen om in hun wens met succes veel nieuwe ondernemers te helpen mensen te helpen die op de lange termijn niet bijdragen aan vrede en veiligheid. Daarvoor is het van belang dat ze de lokale (economische) situatie goed kennen. Dit zorgt er ook voor dat beleidsmakers het ondernemerschap beter kunnen stimuleren namelijk juist daar waar het nodig is. Op die manier kan de effectiviteit verder worden gewaarborgd.⁸¹

Samenvattend laat Naudé zien dat beleidsmakers beter kunnen inzetten op de kwaliteit van ondernemers dan op de kwantiteit.

⁸⁰ Naudé, *Peace, prosperity and pro-growth entrepreneurship*, 7 en Naudé, *Promoting entrepreneurship in development countries*, 2-6.

⁸¹ Naudé, *Peace, prosperity and pro-growth entrepreneurship*, 2-7.

6.7 Ondernemersklimaat

De vijfde factor die invloed heeft op het succesvol stimuleren van ondernemerschap is het ondernemersklimaat in het conflictgebied. Als beleidsmakers door ondernemerschap vrede willen stimuleren is het wel van belang dat ondernemingen succesvol kunnen opereren. Een van de belangrijkste factoren bij het succes van een ondernemer is het ondernemingsklimaat in de regio waarin hij zaken wil doen.

Voor een goed ondernemersklimaat zijn een aantal zaken van belang. Bray geeft aan dat de centrale overheid een belangrijke rol speelt om het ondernemersklimaat te waarborgen. Hij geeft aan dat samenwerking tussen de overheid en de private sector van groot belang is. Bray stelt daarnaast dat de manier waarop de overheid regelgeving vormgeeft, eigendomsrechten heeft geregeld en de belastingen int een belangrijke bijdrage kan leveren aan een succesvol ondernemersklimaat. Verder spelen ook de aanwezigheid van een goede infrastructuur en de mogelijkheden tot financiering een grote rol. Bray wijst er ten slotte op dat ook de aard van de lokale markten van belang is. Hierbij wijst hij bijvoorbeeld op de rol die corruptie kan spelen binnen het ondernemersklimaat.⁸²

Tony Addison geeft aan dat een democratische overheid die zich kan verantwoorden, ondernemers beter in staat zou stellen hun potentieel te bereiken. Addison wijst er op dat, hoewel de internationale gemeenschap veel kan doen voor mensen in conflictgebieden, ze uiteindelijk alleen zelf kunnen zorgen voor een betere toekomst.⁸³ Mauro De Lorenzo van het American Enterprise Institute geeft aan dat de beste manier om ondernemerschap te stimuleren in postconflictgebieden het hervormen van de overheid is, op het gebied van financiën, belastinghervormingen alsmede op het gebied van bestuur en recht. Het belangrijkste volgens De Lorenzo is dat de kosten om een bedrijf te hebben zo laag mogelijk moeten worden gehouden. Hij geeft aan dat er echter geen standaardoplossing is omdat ieder conflictgebied zijn eigen unieke oplossing vereist. Wat

⁸² Bray, *The role of private sector development in postconflict economic recovery*, 2-3.

⁸³ T. Addison, *Reconstruction from war in Africa: communities, entrepreneurs and states* (Helsinki 2001).

beleidsmakers echter niet moet doen is *educated guesses* maken over de plekken waar ze winst zouden kunnen maken in een economie.⁸⁴

Naudé hanteert zijn eigen zes aspecten waarmee bij wederopbouw rekening mee gehouden dient te worden bij het stimuleren van het ondernemersklimaat. Hij noemt de context van het conflict (1), de relaties tussen bestaande instituties en de ondernemers (2), de rol van immigranten en ondernemers bij ondernemerschap inclusief de rol van een mogelijke diaspora (3), de omvang van de markt (4), de benodigde financiële middelen (5) en een afgemeten hoeveelheid overheidssteun (6). Problemen in het ondernemingsklimaat na een conflict lijken vaak op de problemen die ondernemers hebben tijdens een conflict. De situatie blijft onzeker.⁸⁵

Een slecht ondernemersklimaat in postconflictgebieden wordt niet alleen veroorzaakt door de meer technische zaken zoals ik net beschreef. Bray wijst er op dat ondernemers en politici zelden een schone lei hebben na afloop van een conflict. Zoals ik heb aangegeven kan dit het vredesproces verstoren. Daar komt bij dat men vaak redeneert vanuit de situatie van voor het conflict. Deze situatie is zelden goed en kan in sommige gevallen zelfs een aandeel hebben gehad in het veroorzaken van het conflict. Dus zelfs als men in staat zou zijn om het ondernemersklimaat en de economie naar het niveau te tillen van voor het conflict is dit volgens Bray in veel gevallen niet wenselijk.⁸⁶

Een belangrijk obstakel voor ondernemers in een slecht postconflict ondernemersklimaat is dat ze vaak maar beperkte toegang hebben tot financiële middelen. Het uiteindelijke doel van elke succesvolle ondernemer zou financiële onafhankelijkheid moeten zijn. Veel ondernemers in conflictgebieden worden in eerste instantie vaak gefinancierd door buitenlandse investeerders. Hierbij moet vooral worden gedacht aan geld dat ondernemers krijgen als onderdeel van financiële

⁸⁴ M. De Lorenzo, *The Business of Peace: Why Entrepreneurship and Business Climate Reform should be the Centerpiece of Peace-Building Operations* in: J. Mackinlay e.a. (ed.) *International Peace-Building for the 21st Century: the Tswalu Protocol and background papers* (Londen2008).

⁸⁵ Naudé, *Peace, prosperity and pro-growth entrepreneurship*, 7-10.

⁸⁶ Bray, *The role of private sector development in postconflict economic recovery*, 2-3 en 22.

hulp en geld dat wordt ontvangen van landgenoten die door diaspora in het buitenland zijn beland. Bray geeft aan dat hulp uit het buitenland echter minder wordt naarmate het conflict langer is afgelopen. Het wordt voor ondernemers in de loop der tijd dus steeds belangrijker om lokale investeerders te vinden. Bij grote banken vinden deze relatief kleine ondernemers vaak nul op het rekwist, ze zijn vaak huiverig om te investeren in dergelijke risicovolle ondernemingen. Grote banken geven aan dat ze onvoldoende kennis hebben van hun klanten. Bray suggereert dat in dit soort situaties waarbij relatief kleine en risicovolle ondernemingen geld willen aantrekken microfinanciering een uitkomst kan zijn.⁸⁷

Ook Asli Demirgüç-Kunt c.s. geven aan dat de bestaande financiële situatie van ondernemers van groot belang is bij het zich succesvol ontwikkelen als ondernemer. Ondernemers die een bestaande relatie hebben met een bank hebben een grotere kans om te slagen dan ondernemers die een dergelijke relatie niet hebben.⁸⁸

Samenvattend laten Naudé, Bray, Addison, De Lorenzo en Demirgüç-Kunt zien dat een succesvol ondernemersklimaat niet alleen afhankelijk is van de lokale machtsstructuur en de infrastructuur. Beleid voor het stimuleren van ondernemerschap in postconflictgebieden moet dus op de een of andere manier rekening houden met zowel de lokale structuren als de macro-economische ontwikkeling.

6.8 Machtsverhoudingen

De zesde en laatste factor die van invloed is op het succesvol stimuleren van ondernemerschap is de manier waarop er wordt omgegaan met de bestaande machtsverhoudingen. In conflictgebieden kunnen ondernemers onderdeel zijn van het probleem van het conflict. Deze ondernemers hebben vaak macht. Beleidsmakers zullen bij het zoeken naar een vreedzame oplossing rekening moeten

⁸⁷ Idem.

⁸⁸ A. Demirgüç-Kunt e.a., 'Entrepreneurship in post-conflict transition: the role of informality and acces to finance', *Economics of Transition Volume 19* (2011) 1, 67-69.

houden met de bestaande machtsverhoudingen.

Naudé laat zien dat het in conflictgebieden niet ongewoon is dat het juist ondernemers zijn die er een belang bij hebben dat het conflict in stand wordt gehouden. Politici, warlords en criminelen kunnen allen gezien worden als een soort van ondernemers, ze hebben vaak ook aanzienlijke economische belangen bij het continueren van een conflict. Zolang de economische belangen van dit soort ondernemers gewaarborgd blijft zal het moeilijker zijn om vrede te kunnen bereiken. Het verdiende geld stelt (voormalig) strijders tevens in staat gemakkelijker politieke macht te blijven uitoefenen en biedt ze tegelijkertijd een financiële prikkel om de overheid te blijven ondermijnen. Een opnieuw opblazend conflict zou voor hen dan ook zelfs winstgevend kunnen zijn.⁸⁹

Edward Flint geeft aan dat hulp zelf ook kan bijdragen aan een oorlogseconomie door bijvoorbeeld het legitimeren van bestaande lokale en onderdrukkende regimes en het in stand houden van hieraan gekoppelde sociale structuren. Beleidsmakers moeten er dus voor zorgen dat het ondernemerschap dat bijdraagt aan het legitimeren van onderdrukkende machtsstructuren niet wordt gestimuleerd.⁹⁰

Collier geeft aan dat omdat er partijen zijn die profiteren van een conflictsituatie, deze spoilers er waarschijnlijk niet erg op gebrand zijn om de vrede te herstellen. Hij geeft echter wel aan dat de totale verliezen van de verliezers uiteindelijk groter zullen zijn dan de totale de winst van de winnaars en dat er dus op het niveau van de samenleving als geheel ruimte moet zijn voor vrede. Collier identificeert daarbij wel twee problemen. Ten eerste, tenzij iedereen beter af is bij vrede dan tijdens een conflict, heeft vrede weinig kans. Ten tweede, een dergelijk vredesplan waarbij iedereen 'wint' is meestal niet realistisch. Collier ziet een oplossing in het wegnemen van de mogelijkheid om winst te behalen uit conflicten door middel van interventie. Dit zorgt er zowel voor dat men

⁸⁹ Naudé, *Peace, prosperity and pro-growth entrepreneurship*, 3-5.

⁹⁰ Flint, 'Civil affairs: Soldiers building bridges', 235-236.

minder gebaat is bij het conflict als dat men meer gebaat is bij vrede. Tevens zorgt het ervoor dat de spoilers minder invloed kunnen uitoefenen.⁹¹

Het risico van spoilers wordt ook door Le Billon beschreven waarbij hij aangeeft dat conflicten kunnen leiden tot een verschuiving naar meer winstgevende illegale economische activiteiten die voortkomen uit een toename van onder andere corruptie, patronage en banden met de internationale criminaliteit.⁹²

Bray wijst er op dat ondernemerschap juist ook kan dienen om mensen uit verschillende groepen bij elkaar te brengen. Bray geeft hierbij het voorbeeld van arbeidsverdeling. Hij geeft aan dat er moet worden nagegaan wie het meeste profiteert van een bepaalde arbeidsverdeling. Het is daarbij belangrijk dat bepaalde groepen niet buitengewoon meer profiteren dan anderen omdat dit kan leiden tot spanningen.⁹³

Samenvattend wijzen Naudé, Flint, Collier, Le Billon en Bray allemaal op het belang van een adequaat beleid ten aanzien van bestaande machtsverhoudingen en sociale structuren.

In dit hoofdstuk is duidelijk geworden met welke factoren rekening gehouden moet worden bij het stimuleren van ondernemerschap in postconflictgebieden ten behoeve van vrede en veiligheid. In het volgende hoofdstuk analyseer ik op welke manier IDEA zich in de praktijk – zoals deze naar voren komt in de interviews – bewust is van en rekening houdt met deze factoren.

⁹¹ Collier, 'Doing well out of war'.

⁹² Le Billon, 'The Political Ecology of War', 564, 569 en 578.

⁹³ Bray, *The role of private sector development in post-conflict economic recovery*, 2-3.

7. Analyse ondernemerschap

7.1 Inleiding

In dit hoofdstuk voer ik een vergelijkende analyse tussen de IDEA praktijk zoals deze naar voren komt in de interviews met IDEA medewerkers en de in hoofdstuk zes bepaalde factoren die van invloed zijn op het succesvol stimuleren van ondernemerschap in postconflictgebieden. De zes factoren zijn: soorten ondernemerschap (1), kleine en zelfvoorzienende ondernemers (2), nieuwe ondernemers (3), kwaliteit of kwantiteit van ondernemers (4), ondernemersklimaat (5) en machtsverhoudingen (6). Is IDEA zich van deze factoren bewust en hoe houdt ze er rekening mee in de praktijk? Mijn analyse onderbouw ik door fragmenten uit de interviews met IDEA medewerkers te citeren en parafraseren. Deze analyse zal de basis vormen van mijn evaluatie van de IDEA werkwijze.

7.2 Soorten ondernemerschap

De eerste factor is het soort ondernemerschap dat door IDEA wordt gestimuleerd. Naudé geeft aan dat beleidsmakers er voor moeten waken niet het verkeerde ‘soort’ ondernemerschap te stimuleren. Onproductief ondernemerschap kan volgens Naudé en Collier niet bijdragen aan vrede. Voor IDEA is het dus niet alleen van belang dat de ondernemers worden gestimuleerd, ondernemers moeten een productieve bijdragen leveren aan de samenleving en daarmee aan het vredesproces. Brunnschweiler en Bulte geven aan dat hierbij een balans moet worden gezocht.

Uit de IDEA praktijk blijkt dat de Afghanen een ingenieus en ondernemend volk zijn dat net zoals andere volken op zoek is naar manieren om de eigen situatie te verbeteren. Een IDEA medewerker vertolkte de situatie als volgt: ‘Iedereen is daar ondernemer’.⁹⁴ Het ligt dan ook in de lijn der verwachting dat in Afghanistan veel ondernemers gevonden kunnen worden die passen in de

⁹⁴ IDEA 1.

definitie van Naudé. In de ogen van Naudé is de uitdaging voor beleidsmaker echter dat een deel van deze ondernemers niet bijdraagt aan de vrede en veiligheid in het land.

Uit de IDEA praktijk zijn voorbeelden van onproductief ondernemerschap te geven. Uit de interviews met IDEA medewerkers blijkt dat zij zich ervan bewust zijn dat er in Afghanistan criminele bendes actief zijn die, in lijn met de definitie van Naudé, bestempeld kunnen worden als ondernemer. Criminelen zijn namelijk ook ondernemers die door middel van ingenieuze en creatieve manieren hun eigen rijkdom en macht vergroten. Het ligt voor de hand dat dergelijke ondernemers van de verkeerde soort zijn en daarom een negatieve bedrage leveren aan de economie en de veiligheidssituatie. Een ander meer ambigue voorbeeld zijn de opiumkwekers. Zij zijn in de meeste gevallen boeren die opium verbouwen om het te leveren aan criminele benden. In principe zijn deze boeren dus ondernemers. Maar vanwege hun banden met criminelen passen deze boeren niet binnen het beleid van de NAVO of de Afghaanse overheid en worden zij in veel gevallen door de NAVO troepen hard aangepakt.⁹⁵

Onder andere door IDEA wordt naar een alternatief product voor deze boeren gezocht. Saffraan wordt door de Nederlandse overheid gezien als dit alternatief, maar uit de interviews blijkt dat er in Uruzgan waarschijnlijk veel minder saffraan wordt verbouwd dan officieel wordt vermeld. Zo vertelde een IDEA medewerker die boeren wilde helpen saffraan te verbouwen het volgende verhaal: 'Ik vroeg aan boeren of ze het gewas saffraan kennen. Een deel van de boeren kent het namelijk niet. De boeren die saffraan wel kennen vertelden mij dat ze het niet verbouwen. Hoewel ze wisten dat saffraan meer opleverde dan opium vonden ze het verbouwen van saffraan te veel werk. Het is veel makkelijker gebruik te maken van de bestaande infrastructuur voor het verbouwen van opium. Als ze saffraan willen verbouwen moeten ze het allemaal zelf doen en dat vraagt meer van ze. Ik heb in de tijd dat ik in Uruzgan zat dan ook maar één veld gezien waarop saffraan werd verbouwd. Het schijnt dat Buitenlandse Zaken daar erg zijn best voor heeft moeten doen. Ik vind

⁹⁵ CIA World factbook Afghanistan.

het heel vreemd dat het beeld dat in Nederland over deze situatie zo verschilt van de werkelijkheid. Toen ik verslag deed van mijn bevindingen was dit nieuws tot op het ministerie van Buitenlandse Zaken aan toe'.⁹⁶ Boeren zien het gewas saffraan dus niet zitten omdat het veel meer werk is. Het is daarom erg moeilijk om boeren aan te zetten saffraan te verbouwen. De kans is dan ook groot dat het mislukt en dat ze zich weer gaan richten op het verbouwen van opium.

Concluderend lijken IDEA medewerkers zich op basis van de interviews bewust te zijn van de effecten van onproductief ondernemerschap op de IDEA werkwijze, aangezien zij opium proberen te vervangen door saffraan. Uit de interviews komt tevens naar voren dat IDEA medewerkers op zoek zijn naar het vinden van de balans tussen ondernemerschap en vrede, omdat zij bewust zijn van de invloed van criminelen op ondernemers.

7.3 Soorten ondernemers: kleine en zelfvoorzienende ondernemers versus grote ondernemers

De tweede factor is hoe door IDEA wordt omgegaan met kleine en zelfvoorzienende ondernemers. Hoewel er volgens Naudé en Bray een aantal nadelen zijn aan het stimuleren van kleine bedrijfjes zijn er volgens hem ook enkele voordelen aan een dergelijk beleid. Het grote voordeel van kleine onproductieve bedrijfjes is dat ze bijdragen aan de vermindering van de armoede in het conflictgebied en daardoor helpen ze bij het ontwikkelen van een klein beetje meer autonomie voor de betrokkenen. Beleid voor het stimuleren van ondernemerschap zou zich daarom enkel moeten richten op kleine onproductieve ondernemer als het doel van dat beleid armoede vermindering is.

Het doel van IDEA is dat door het stimuleren van ondernemerschap de economie kan groeien en daarmee de veiligheid toeneemt. Naudé waarschuwt er echter voor dat niet alleen illegaal ondernemerschap slecht is, maar ook improductief ondernemerschap van kleine zelfvoorzienende ondernemers. Wil IDEA succesvol zijn in haar doelstelling dan zal ze zich niet bezig moeten houden met improductief ondernemerschap. Uit de interviews blijkt echter dat IDEA

⁹⁶ IDEA 4.

zich wel met onproductief ondernemerschap bezighoudt. Dit kan er op wijzen dat IDEA erg aan het zoeken is naar wat voor ondernemerschap ze het beste kan ondersteunen. Dit zou er op kunnen wijzen dat ze zich wel degelijk bewust is van de kwestie.

In de interviews worden een aantal projecten van IDEA beschreven die er op gericht zijn juist deze informele, op een bepaalde levensstijl en onderhoud gerichte ondernemers te helpen. Een IDEA manager vertelt hierover: ‘Dat mensen niet die kleine projecten, die op zich allemaal heel waardevol kunnen zijn, ten kosten laten gaan van het overall project [het Business Development Center]. [...] We [hebben] bij het opzetten van het BDC tijd verloren. [Het BDC] had sneller kunnen gaan als we wat meer hadden gezegd: dit is belangrijk, dit moet gebeuren. Dus wat minder ruimte hadden gegeven aan kleine projecten. Maar nogmaals er zaten hele goede [kleine] projecten bij hoor. Het merendeel was heel zinvol. Maar het vinden van de balans [dat is van belang]’.⁹⁷ Bij kleine projecten uit de IDEA praktijk kan bijvoorbeeld worden gedacht aan de diverse projecten om het werk van kleine boertjes te ondersteunen door ze advies te geven over hoe een bepaald gewas het beste verbouwd kan worden. De ondernemers die IDEA helpt met behulp van dit soort projecten zullen echter niet of nauwelijks bijdragen aan een verbeterde veiligheidssituatie, daarvoor zijn ze immers te klein. Vanuit humanitair oogpunt zijn deze projecten echter beter te verklaren en te begrijpen, omdat ze kunnen zorgen voor een aanzienlijke verbetering van de persoonlijke leefomstandigheden van de betrokkenen.

Andere projecten van IDEA sluiten aan bij een methode die wel effectief is gebleken: het stimuleren van de economie als geheel. Projecten die gericht zijn op de economie als geheel dragen bij aan het verbeteren van de economische structuur en aan vrede en veiligheid. Projecten als deze die werden genoemd in een interview waren de *cold storage* faciliteiten en het ondersteunen van coöperaties die de samenwerking tussen timmerlieden verbeteren.⁹⁸ Omdat deze projecten voor een groot deel afhankelijk zijn van samenwerking van mensen kunnen ze tevens bijdragen aan het

⁹⁷ IDEA 2.

⁹⁸ IDEA 5.

dichter bij elkaar brengen van mensen wat voorts de literatuur ook bijdraagt aan een verbeterde veiligheidssituatie.

Op basis van de interviews kan de conclusie worden getrokken dat IDEA zich nog niet exclusief heeft toegelegd op projecten die effectief zijn gebleken bij het stimuleren van vrede. Een deel van de IDEA projecten lijkt meer gericht op armoedebestrijding. Dit kan erg waardevol zijn, maar lijkt niet direct aan te sluiten bij de werkwijze van IDEA.

7.4 Nieuwe ondernemers

De derde factor is de manier waarop IDEA omgaat met nieuwe ondernemers. Naudé stelt dat wanneer men groei wil bewerkstelligen het van belang is vooral uit te gaan van nieuwe bedrijfjes en niet in te zetten op bestaande bedrijven. Bray geeft aan dat een levendige *private sector* van belang is om onafhankelijk te worden van buitenlandse steun. Nieuwe ondernemers hebben een belangrijk voordeel in postconflictgebieden ten aanzien van bestaande bedrijven. Nieuwe bedrijven gaan vaak niet gebukt onder het gewelddadige verleden van een gebied.

Het is mij niet duidelijk hoe IDEA met dergelijke vraagstukken omgaat. Overwegingen over het mogelijk beladen verleden van ondernemers komen niet voor in de interviews. Dit is mijns inziens voor IDEA van belang omdat men, met uitzondering van de plannen rond het BDC, vooral heeft ingezet op het ondersteunen van bestaande ondernemers.

Mocht IDEA zich neutraal en onpartijdig opstellen ten aanzien van de achtergrond van ondernemers dan zou dit negatief uit kunnen pakken omdat men dan het risico loopt tegengewerkt te worden. Aan de andere kant loopt IDEA het risico dat wanneer ze een meer pragmatische aanpak kiest, ze zichzelf in de vingers snijdt omdat een dergelijke aanpak het stimuleren van vrede zou kunnen bemoeilijken. Wanneer IDEA poogt nieuwe ondernemers te stimuleren wordt het volgens Naudé mogelijk deze structuren te doorbreken en een succesvolle private sector van de grond te krijgen. Omdat Naudé aangeeft dat er niet enkel voordelen zijn aan het stimuleren van

ondernemerschap is het voor IDEA van belang dat ook de nadelen van hun werk worden onderkend. Hierover wordt in de interviews helaas niets gezegd.

Een belangrijk obstakel voor veel startende ondernemers is volgens Naudé een gebrek aan financiering is. Dit probleem wordt door IDEA onderkend. In een van de interviews gaf een IDEA medewerker aan betrokken te zijn bij het oprichten van een microkredietbank.⁹⁹ Met behulp van deze bank kunnen ondernemers het benodigde geld krijgen om een bedrijf te starten. Het wordt na de afloop van een conflict steeds belangrijker dat bedrijven zich zelfstandig kunnen financieren. Financiering van ondernemers is dan ook een belangrijk onderdeel van beleid. IDEA is actief bezig om te proberen de financiering van haar projecten op lange termijn te waarborgen door samen te werken met andere externe financiers. Zo gaf een IDEA medewerker bij de financiering aan samen te werken buitenlandse organisaties zoals de Zwitserse Aga Khan Foundation en het Duitse GTZ.¹⁰⁰ Het is echter ook van groot belang dat men in de regio zelf in staat is bedrijven te financieren en financieel onafhankelijk te kunnen opereren. Hierbij zou de microkredietbank een belangrijke rol moeten gaan spelen.

Op basis van de interviews kan ik niet concluderen hoe IDEA omgaat met het mogelijke beladen verleden van ondernemers. Wel kan worden geconcludeerd dat IDEA vooral inzet op het stimuleren van bestaande ondernemers. Of IDEA zich bewust is van de nadelen van het stimuleren van bestaande ondernemers blijft onduidelijk. Daarnaast is duidelijk geworden dat IDEA nieuwe ondernemers probeert te helpen door ze bij te scholen in het Business Development Center en te financieren met een microkredietbank.

7.5 Kwaliteit of kwantiteit

De vierde factor is of IDEA inzet op de kwantiteit of de kwaliteit van ondernemers. Naudé geeft aan dat bij beleid beter kan worden gekozen voor een geringer aantal kwalitatief goede ondernemers

⁹⁹ IDEA 2.

¹⁰⁰ IDEA 3.

dan een groot aantal kwalitatief slechtere ondernemers. In de interviews wordt het beeld geschetst dat IDEA medewerkers het liefst zo veel mogelijk ondernemers willen helpen.

In het BDC moeten ondernemers die vaak ongeletterd zijn in een relatief korte periode van zes weken worden klaargestoomd voor succesvol ondernemerschap. Over het analfabetisme van de Afghaanse leerlingen merkt een IDEA medewerker op: ‘Dus wij helpen daar eigenlijk analfabeten, maar geletterd daar betekent in onze ogen nog steeds analfabeet’.¹⁰¹ Op de vraag of zes weken training niet erg kort is antwoordde de IDEA medewerker: ‘Het ligt er een beetje aan welke ervaring mensen zelf meenemen, je moet iemand hebben met een gevoel voor business, maar voor de theorie ansich, ja’.¹⁰²

De interviews lijken erop te wijzen dat IDEA ieder welwillend persoon wel wil opleiden, mits deze mensen geen Taliban zijn natuurlijk. Op de vraag hoe IDEA aan de mensen komt die ze gaat opleiden wordt bijvoorbeeld geantwoord: ‘Wij krijgen toegang tot die lokale mensen in de eerste plaats door gewoon de boer op te gaan we gaan op patrouille, we gaan lokale mensen ontmoeten’.¹⁰³ Garanties voor geschiktheid tot ondernemer zijn er dan ook niet.

Het is moeilijk vast te stellen hoe succesvol de ondernemers zijn die door IDEA opgeleid zijn. Na afloop van hun opleiding is vanwege de veiligheidssituatie vaak geen follow-up mogelijk. ‘Uruzgan [is] wel een heel slecht voorbeeld als het gaat om veiligheid. [...] Je kunt patrouilles lopen, [...] dat vereist flink wat voorbereiding. Zo’n patrouille is ongelofelijk strak gepland. [...] Je kunt maximaal een paar minuten stilstaan om een paar woorden te wisselen, maar dat betekent niet dat je een coach- of adviesgesprek kunt voeren’.¹⁰⁴ IDEA heeft vanwege de moeilijkheden veroorzaakt door de veiligheidssituatie een onduidelijk beeld hoe de ondernemers die zij heeft opgeleid het doen.

¹⁰¹ IDEA 6.

¹⁰² Idem.

¹⁰³ Idem.

¹⁰⁴ Idem.

Op basis van de interviews kan ik concluderen dat hoewel IDEA in het BDC de kwaliteit van de ondernemers wil verbeteren, ze bij het selecteren van mensen die mogen deelnemen aan dit project niet erg selectief te werk gaat.

7.6 Ondernemersklimaat

De vijfde factor die van invloed is op het succesvol stimuleren van ondernemerschap door IDEA is het ondernemersklimaat. Naudé, Abiew, Addison en De Lorenzo laten zien dat een succesvol ondernemersklimaat afhankelijk is van zowel de lokale structuren als de macro-economische ontwikkeling. De reden dat er veel kleine onproductieve bedrijven zijn, zou er volgens Naudé mee te maken hebben dat er een slechte economische infrastructuur aanwezig is in veel conflictgebieden. Onder andere hoge transportkosten, economische onzekerheid en een grote rol voor familie spelen in Afghanistan een aanzienlijke rol.

Hoewel ik het idee krijg dat IDEA deze beperkingen voor het ondernemersklimaat ook ondervindt, is IDEA slechts in mindere mate gericht op het wegnemen van deze barrières. Het verbeteren van de fysieke infrastructuur ligt niet in de mogelijkheden van IDEA maar vooral buiten hun mandaat. Zo gaf een IDEA medewerker aan dat: ‘Wij hebben tot nu toe altijd gefocust op het midden- en kleinbedrijf. Daarnaast focussen wij op microkrediet. Dat betekent dat je twee dingen niet doet. Ten eerste: macro-economisch, hoe steekt het nu allemaal in elkaar in groter verband. Bijvoorbeeld heb je wel transportcapaciteit op het moment dat je een landbouwoogst hebt? En ten tweede: heb je telecommunicatie in een land uitgerold op het moment dat je handel gaat ontwikkelen? Heb je dat ook nodig? Daar kijken wij dus niet naar. Wij kijken naar de kleine ondernemer, naar het midden- en kleinbedrijf. Dat is onze focus’.¹⁰⁵ Zo heeft de weg van Chora naar Tarin Kowt wel een stimulans voor de economie in de regio betekend, maar is deze niet door of in samenspraak met IDEA aangelegd. Desondanks probeert men bij IDEA wel via projecten mee te

¹⁰⁵ IDEA 2.

liften op het succes van de nieuwe weg.

IDEA stelt zich pragmatisch op inzake obstakels voor het ondernemersklimaat. Hoewel familiebedrijven een barrière vormen voor economische groei zien ze bij IDEA dat theorie en praktijk vaak heel verschillende werelden zijn. Exemplarisch voor de rol van familie is de volgende anekdote van iemand van het IDEA management: ‘In het management van Chora zit een jongetje van veertien. Hoewel de leeftijd daar natuurlijk toch wat anders ligt dan hier geeft zo’n jongetje natuurlijk wel een aparte uitdaging. Dat jongetje is de tweede man in het management [van een dependance van het BDC]. Hij is de zoon van de broer van de gouverneur en van die man huren wij ons kantoortje’.¹⁰⁶

Natuurlijk zou het volgens IDEA beter zijn als ondernemers hun familie wat minder bij het bedrijf zouden betrekken, maar IDEA ziet in dat in Afghanistan deze twee zaken onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden. IDEA is daarom maar gestopt met proberen familie en bedrijf te scheiden en heeft de situatie geaccepteerd zoals hij is. De cursus *seperate your family from your business* werd volgens een IDEA medewerker dan ook snel geschrapt.¹⁰⁷

Een succesvol ondernemersklimaat is volgens Naudé, Abiew, Addison en De Lorenzo niet alleen afhankelijk van de lokale machtsstructuur en de infrastructuur. Ook het beleid op macroniveau is erg belangrijk voor de economische ontwikkeling. Hier is een belangrijke rol voor de overheid weggelegd. Bij het beleid dat erop gericht is om ondernemers te stimuleren is een goede afstemming met de overheid dan ook van groot belang. IDEA richt zich vooral op het stimuleren van ondernemerschap op microniveau. Er zijn geen aanwijzingen dat IDEA in samenwerking met de Afghaanse overheid haar beleid en projecten afstemt zodat ze het ondernemersklimaat ten goede komen. IDEA medewerkers geven in de interviews zelf juist aan zich vooral op het microniveau te richten.¹⁰⁸

¹⁰⁶ IDEA 2.

¹⁰⁷ IDEA 7.

¹⁰⁸ IDEA 5.

Hier kan als kanttekening bij worden geplaatst dat Afghanistan door ontwikkelingsexperts wordt gezien als een uitzonderlijk land. Het land is veel minder ontwikkeld op economisch gebied dan andere postconflictgebieden. IDEA medewerkers omschreven de situatie in Uruzgan als ‘Bijbels’.¹⁰⁹ De slagkracht van de overheid is klein en mensen zijn veel meer afhankelijk van hun directe omgeving. Zo gaf een Cordaid medewerker aan dat de Afghaanse overheid nog niet in staat is haar eigen financiën op orde te krijgen door het ontbreken van belastinginkomsten, niet in staat is een goed programma op te zetten voor onderwijs of medische zorg en nog erg afhankelijk is van buitenlandse hulp.¹¹⁰ Het is dan ook niet zo verwonderlijk dat afstemming tussen IDEA en de Afghaanse overheid niet heeft plaatsgevonden. Een dergelijke afstemming tussen het beleid op micro- en dat op macroniveau zou waarschijnlijk in dit stadium van de wederopbouw nog weinig vruchtvol blijken. Er zijn echter ook geen aanwijzingen dat een dergelijke afstemming wel heeft plaatsgevonden in een ontwikkeld land zoals Bosnië.

Op basis van de interviews kan worden geconcludeerd dat de slechte economische infrastructuur een belangrijke rol speelt bij en aanzienlijk invloed heeft op het werk van IDEA. Bij de IDEA werkwijze wordt echter niet op macro-economische veranderingen ingezet. IDEA probeert de economische infrastructuur enkel op lokaal niveau te verbeteren. Het zou logisch zijn wanneer IDEA zich in haar aanpak ook zou richten op het verbeteren van het ondernemersklimaat op macroniveau, omdat dit een goede stimulans zou zijn voor onproductieve ondernemers om zich te ontwikkelen tot productieve ondernemers.

7.7 Machtverhoudingen

De zesde en laatste factor die bepalend lijkt te zijn voor het succesvol ondersteunen van ondernemerschap zijn de lokale machtverhoudingen. Naudé, Flint, Collier en Le Billon wijzen allemaal op het belang van een adequaat beleid ten aanzien van bestaande machtverhoudingen en

¹⁰⁹ IDEA 4.

¹¹⁰ Expert 2.

sociale structuren. Alleen meteen dergelijk beleid kan men voortgang boeken op weg naar vrede. Het is daarom erg belangrijk dat beleid dat er op is gericht ondernemerschap te stimuleren in postconflictgebieden er rekening mee houdt dat bestaande machtsstructuren onder druk kunnen komen te staan en in het meest extreme geval zelfs kunnen worden doorbroken. Vaak tegen het zere been van de machthebbers. Dit gaat niet alleen op wanneer men criminele bendes hun aanvoer van opium ontnemt, maar vertaalt zich ook naar ondernemers die zich door hun werkzaamheden losmaken van de bestaande structuren.

Bij IDEA maakt men zich wel degelijk druk over de bestaande machtsstructuren. Een IDEA medewerker merkt op: ‘Het heeft te maken met economische macht, met sterker staan. Het heeft ook te maken met werken in een overlegcultuur. Stammen werken wel samen op bepaalde punten, maar op andere punten weer niet. Dus je probeert structuren te doorbreken. Je hoopt dat de samenwerking op economisch gebied de basis vormt voor de samenwerking op ander terreinen’.¹¹¹ Op de vraag of dergelijke machtsstructuren invloed hebben op het ondernemerschap gaf een andere IDEA medewerker het volgende antwoord: ‘Gedeeltelijk. Je merkt dat mensen zich conformeren aan de groep en de structuren binnen de groep. Ondernemerschap is echter heel erg individualistisch’.¹¹² Weer een andere IDEA medewerker beschreef de rol van de Taliban als volgt: ‘[D]aar is echt heel veel te doen en dat merk je ook aan de populariteit van de cursussen die we hebben. Als de Taliban niet zou dreigen iedereen om zeep te helpen die in de buurt van ISAF komt dan werd dat kamp helemaal plat gelopen’.¹¹³

IDEA realiseert zich wel degelijk dat ze rekening moet houden met bestaande machtsstructuren, maar het is voor de IDEA medewerkers niet helemaal duidelijk hoe ze dit moeten doen. Binnen IDEA bestaat geen eenduidige visie op het omgaan met dergelijke machtsstructuren. In mijn onderzoek is niets over een richtlijn op dat gebied naar voren gekomen. Door medewerkers

¹¹¹ IDEA 5.

¹¹² IDEA 3.

¹¹³ IDEA 1.

wordt een beetje geheimzinnig gedaan over hoe met onfrisse figuren wordt omgegaan, een van hen noemde dat het belangrijk is je in te leven in dergelijke figuren.¹¹⁴ Op de vraag een mening te geven over de omgang met dubieuze praktijken zoals corruptie en drugshandel stelde een IDEA medewerker het volgende: ‘Ik vind dat een dilemma waarvan ik het heel moeilijk vind hier in het veilige Nederland een oordeel over uit te spreken. Dat doe je daar pas, als je in het uitzendgebied bent’.¹¹⁵

IDEA kiest met betrekking tot de machtsverhoudingen voor een pragmatische aanpak. Een IDEA medewerker zei hierover: ‘Wat ik heb gemerkt is dat het [corruptie] ons niet heeft weerhouden om te doen wat we moeten doen. In tegendeel zelfs. Ik heb het idee dat omdat we begrijpen hoe dingen in elkaar zitten, we nog beter een ondernemer kunnen helpen’.¹¹⁶ Zolang IDEA maar de eigen doelstellingen kan halen, verkiest IDEA samenwerking met dubieuze partijen boven moreel zuiver handelen. Daarnaast wordt er in de interviews aangegeven dat er mensen zijn die door lokale machthebbers naar het BDC worden gestuurd om daar een opleiding te genieten. Hierover zei een IDEA medewerker: ‘Bijvoorbeeld als ik Chora als voorbeeld pak. Dan weet ik zeker dat een van die stamleiders, mensen aan zich bindt door ze naar de cursus te sturen’.¹¹⁷ IDEA gaat er vanuit dat deze machthebbers denken daar uiteindelijk op wat voor een manier dan ook hun voordeel mee te doen.

Voor IDEA is het echter van groter belang dat er wordt gelet op een goede arbeidsverdeling tussen mensen van verschillende stammen. Er bestaan grote spanningen en conflicten tussen stammen in Afghanistan en gezamenlijk ondernemerschap zou een deel van deze spanning weg kunnen nemen en tegelijkertijd kunnen bijdragen aan effectief ondernemerschap. Ondanks dat stammen een aantal keer ter sprake zijn gekomen tijdens de interviews heb ik geen aanwijzingen

¹¹⁴ IDEA 7.

¹¹⁵ Idem.

¹¹⁶ Idem.

¹¹⁷ IDEA 3.

kunnen ontdekken van maatregelen binnen IDEA projecten die moeten zorgen voor een eerlijke verdeling van de arbeid. Een IDEA manager gaf aan dat door de stammenstructuur ondernemers vaak precies dezelfde producten aanbieden.¹¹⁸ IDEA adviseerde deze mensen andere producten aan te gaan bieden om op die manier succesvol te worden. Ik kan mij voorstellen dat dit niet alleen de verhouding tussen de verschillende stammen onder druk kan zetten omdat ondernemers elkaars niche betreden, maar ook dat het binnen stammen tot frictie kan leiden omdat de onderlinge verschillen toe kunnen nemen.

Het gebrek aan beleid op het gebied van stammen ligt mijns inziens in twee aspecten. Ten eerste ontbreekt de adequate kennis ten aanzien van de Afghaanse stammenmaatschappij. Vaak werd niet de moeite genomen na te gaan welke effecten beleidskeuzes zouden hebben op de Afghaanse samenleving. Ten tweede komt het voort uit een op het oog ongecoördineerde aanpak van projecten. Projecten worden vaak op ad hoc basis geïnitieerd. Veel mensen ondernemen projecten die passen bij de eigen achtergrond in het Nederlandse bedrijfsleven. Een IDEA manager beschreef de situatie als volgt: ‘Stel je bent geïnteresseerd in hout, je komt uit de hout business, nou dan ga je met hout aan de gang. [Dan komt je opvolger] die is geïnteresseerd in boten, stel even, die heeft helemaal niks met hout. Dus dat houtproject van je, als hij dat van je overneemt, nu dat vindt hij wel prima. Er wordt je verteld dat hij het over moet nemen, maar hij zegt we gaan daarnaast nog wat anders doen: [namelijk] boten! [Zijn opvolger] weet alles af van landbouw. Nou boten interesseren [hem] echt helemaal niks, maar hij gaat het wel overnemen. [Hij] doet dat alleen helemaal *low key*. [Hij] gaat met landbouw aan de gang. [Voor dit probleem] hebben we al in Bosnië proberen te waken. We hadden toen ook al [...] doelstellingen. Maar we hebben minder oog gehad voor het feit dat we allemaal andere interesses hebben’.¹¹⁹ Een dergelijk aanbodgericht beleid zorgt er voor dat projecten niet goed worden afgestemd op de specifieke situatie in een conflictgebied.

¹¹⁸ IDEA 4.

¹¹⁹ IDEA 2.

Op basis van de interviews kan ik concluderen dat binnen de IDEA werkwijze geen algemeen beleid is hoe om te gaan met bestaande machtsverhoudingen in conflictgebieden. Daarnaast is er binnen IDEA weinig adequate kennis ten aanzien van de Afghaanse stammenmaatschappij. IDEA kiest er voor problemen met machtsverhoudingen per geval op te lossen.

8. Conclusie

In dit hoofdstuk geef ik antwoord op mijn hoofdvraag: is de IDEA werkwijze effectief in het stimuleren van ondernemerschap in postconflictgebieden met als doel bij te dragen aan de totstandkoming van vrede en veiligheid? Ik laat zien wat de sterke en zwakke punten van de IDEA werkwijze zijn. Tenslotte zal ik een aantal aanbevelingen doen voor verder naar onderzoek het IDEA project.

8.1. Evaluatie IDEA werkwijze

Het uitgangspunt van mijn onderzoek was de vraag of de IDEA werkwijze effectief is. Ik zal eerst ingaan op hoe IDEA zich verhoudt tot de kritiek uit de ontwikkelingswereld. Vervolgens zal ik ingaan op de effectiviteit van de IDEA werkwijze in haar ambitie om vrede en veiligheid te realiseren.

Onder IDEA medewerkers is geen consensus over het einddoel, en dus geen consensus of IDEA wel of niet efficiënt opereert. Het kritiekpunt uit de ontwikkelingswereld dat IDEA zich niet moet begeven op hun terrein is daarom lastig te evalueren. IDEA medewerkers weten zelf niet precies waar IDEA in deze discussie staat en een analyse van de verschillende projecten biedt ook geen eenduidig antwoord.

Het kritiekpunt uit de ontwikkelingswereld dat IDEA medewerkers waarschijnlijk niet de juiste expertise in huis hebben om ontwikkelingswerk te ondernemen lijkt op basis van mijn analyse in hoofdstuk vijf terecht. Uit de interviews komt naar voren dat IDEA medewerkers deze expertise niet in huis hebben en dat het ook niet duidelijk is of ze deze kennis ter voorbereiding op een missie tot zich nemen.

Het kritiekpunt uit de ontwikkelingswereld dat IDEA geld krijgt dat anders bedoeld zou zijn voor ontwikkelingsorganisaties is op basis van mijn analyse in hoofdstuk vijf ongegrond. De

interviews met IDEA medewerkers laten zien dat IDEA het meeste geld krijgt van buitenlandse organisaties zoals het Amerikaanse leger en niet van het Nederlandse ministerie van Ontwikkelingssamenwerking.

Om de effectiviteit van de doelstelling van IDEA om bij te dragen aan vrede en veiligheid te kunnen evalueren heb ik aan de hand van literatuur zes factoren bepaald die de effectiviteit van de IDEA werkwijze beïnvloeden, en gekeken in hoeverre IDEA rekening houdt met deze factoren.

De eerste factor die van invloed is, is het soort ondernemers waarop IDEA zich richt. IDEA medewerkers zijn zich bewust van de effecten van onproductief ondernemerschap op de IDEA werkwijze. Ze lijken echter zoekende hoe hier het beste mee om te gaan.

De tweede factor die van invloed is, zijn kleine en zelfvoorzienende ondernemers. IDEA heeft zich in haar werkwijze nog niet exclusief toegelegd op het stimuleren van grotere projecten die invloed hebben op de economie als geheel en die een bewezen bijdrage kunnen leveren aan vrede. Een aantal van de IDEA projecten heeft nog een armoede bestrijdende functie. Dit kan erg waardevol zijn, maar lijkt niet direct aan te sluiten bij de werkwijze van IDEA die gericht is op ondernemerschap.

De derde van invloed zijnde factor is de omgang met nieuwe ondernemers. IDEA heeft geen speciaal beleid wat betreft de omgang met het mogelijke beladen verleden van ondernemers. Wel probeert IDEA nieuwe ondernemers te helpen door ze bij te scholen in het BDC en te financieren met een microkredietbank.

De vierde factor die van invloed is, is of IDEA inzet op kwaliteit of kwantiteit bij de aanwas van nieuwe ondernemers. IDEA probeert door haar BDC project de kwaliteit van de ondernemers te verbeteren maar lijkt niet erg secuur te werk te gaan bij het selecteren van mensen die aan dit project mogen deelnemen.

De vijfde factor die van invloed is, is hoe er door IDEA rekening wordt gehouden met het ondernemersklimaat. Het ondernemersklimaat speelt slechts een beperkte rol bij de IDEA

werkwijze. Er wordt niet ingezet op verbetering van de macro-economisch infrastructuur. IDEA probeert slechts op lokaal niveau de economische infrastructuur te verbeteren.

De zesde en laatste van invloed zijnde factor is de manier waarop er door IDEA wordt omgegaan met bestaande machtsverhoudingen. Er bestaat binnen IDEA geen algemeen beleid hoe om te gaan met bestaande machtsverhoudingen. IDEA kiest er voor problemen met machtsverhoudingen per geval op te lossen. Dit leidt er toe dat het beleid waarschijnlijk minder effectief is dan wanneer er wel richtlijnen zouden zijn over hoe om te gaan met deze problematiek.

Op basis van mijn onderzoek kan ik geen inschatting maken van de werkelijke effecten van de IDEA werkwijze in de praktijk. Ik kan enkel iets zeggen over de mate waarin IDEA medewerkers rekeningen houden met en zich bewust zijn van factoren die volgens de literatuur de effectiviteit van het ondersteunen van ondernemerschap bepalen.

Op basis hiervan kan ik de volgende eindconclusie trekken: IDEA medewerkers houden slechts in beperkte mate rekening met en zijn zich in beperkte mate bewust van de factoren die de effectiviteit van het ondersteunen van ondernemerschap bepalen. De IDEA werkwijze is vooral effectief daar waar ze zich richt op grotere projecten die een bijdrage leveren aan de verbetering van de economie als geheel. Hierbij kan worden gedacht aan het Business Development Center, de microkredietbank en de *cold storage* faciliteiten. Het BDC heeft als bijkomend voordeel dat het bijdraagt aan de kwaliteit van de ondernemers in de regio.

IDEA medewerkers houden echter met veel van de factoren geen rekening. IDEA lijkt geen beleid te hebben op het gebied van onproductieve (criminele) ondernemers, de mogelijk beladen achtergrond van ondernemers en de bestaande machtsverhoudingen. Ik heb het idee dat dit komt omdat IDEA juist op het gebied van kennis van het conflictgebied en wederopbouw tekort schiet. Daarnaast laat IDEA veel liggen door zich vooral toe te leggen op verbetering van de lokale economische infrastructuur in plaats van zich ook te richten op macro-economische veranderingen.

Enige nuancering is echter wel op zijn plaats. Ondanks dat IDEA niet met alle factoren die invloed hebben op de effectiviteit van haar werkwijze rekening houdt, betekent dit niet dat de IDEA werkwijze niet effectief kan zijn. Bij de effectiviteit van de IDEA aanpak kunnen andere factoren die ik niet mee heb genomen in mijn onderzoek ook een rol hebben gespeeld.

Mijn onderzoek heeft in ieder geval aangetoond dat de werkwijze van IDEA om door het stimuleren van ondernemerschap bij te dragen aan vrede, veiligheid en wederopbouw in principe moet kunnen werken als er rekening gehouden wordt met verschillende factoren. Ondanks dat de IDEA slagzin ‘Waar wordt gewerkt, wordt niet gevochten’ heel simpel klinkt, is de situatie in de praktijk helaas weerbarstiger. In postconflict gebieden zijn vaak een groot aantal interne en externe factoren van belang bij het welslagen van projecten. Mijn analyse heeft laten zien dat dit voor IDEA niet anders is. Het IDEA project heeft de potentie om bij te dragen aan vrede en veiligheid. Ik denk dat het voor IDEA daarbij van belang is dat ze met meer factoren rekening gaan houden die van invloed zijn op het slagen van de werkwijze, dan dat zij nu doen.

8.2 Aanbevelingen IDEA

De belangrijkste les die door IDEA getrokken kan worden uit mijn onderzoek is dat ze nog duidelijker moeten maken wat hun doelen zijn. Wanneer deze keuze gemaakt is, moeten de doelen terug te vinden zijn in de manier waarop ze in de toekomst handelen. Men zou ten eerste bij IDEA de keuze moeten maken of ze binnen CIMIC *hearts and minds* operaties willen uitvoeren of dat ze zich liever willen richten op lange termijn doelstellingen die erg veel weg hebben van ontwikkelingswerk. Deze laatste optie zou mijns inziens betekenen dat ze niet meer direct bijdragen aan de doelstellingen van militaire missies en daarom hun werk beter buiten de krijgsmacht zouden kunnen voortzetten, dus zonder militair uniform. IDEA zou eventueel de samenwerking kunnen zoeken met Ontwikkelingssamenwerking of Buitenlandse Zaken of onder de auspiciën van deze ministeries hun werk voortzetten.

Daarnaast maakt mijn scriptie ook duidelijk dat er op een aantal punten nog een wereld te winnen valt met betrekking tot de projecten van IDEA. Allereerst is het van belang dat IDEA medewerkers meer kennis krijgen van de lokale situatie in het missiegebied. Nu wordt er geen of pas in een te laat stadium een assessment gemaakt van de regio. Betere kennis vooraf zorgt er voor dat men beter kan plannen en niet voor verrassingen komt te staan. Een gedegen kennis van het gebied kan ook bijdragen aan het adequater omgaan met lokale kwesties zoals in Afghanistan de rol van opium, de rol van familie en de macht van stammen.

Eenmaal in het missiegebied zou IDEA de projecten beter kunnen afstemmen op de doelstelling, of dat nu *hearts and minds* operaties zijn of wederopbouw met een meer humanitair en idealistischer motief. Van belang voor beide soorten projecten is dat IDEA zich meer gaat richten op de kwaliteit van het werk dat ze doen en de mensen die ze daarmee opleiden. Als IDEA zich wil gaan richten op het stimuleren van ondernemerschap is het van belang dat ze zich ook gaat richten op het verbeteren van het ondernemersklimaat, zowel op micro- als op macro-economisch niveau.

Problemen tussen militairen en Ngo's lijken dus het kleinst als het duidelijk is wat ieders rol is en men zich vervolgens ook bij zijn leest houdt. Abiew geeft echter aan dat de werkerreinen van Ngo's en militairen juist onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden. Daarom zou men juist moeten samenwerken. Ik denk dat op dit punt ook voor IDEA nog veel te winnen valt. Hoewel er veel dingen goed gaan, kan het altijd beter. Samenwerking kan hierbij een stap in de goede richting zijn. Om deze samenwerking te bereiken zal IDEA eerst een brug moeten slaan naar de ontwikkelingswereld. Op dit moment bestaat er nog veel wantrouwen binnen ontwikkelingsorganisaties over de manier waarop IDEA haar werk doet. IDEA zal dan ook eerst de ontwikkelingswereld moeten overtuigen van haar manier van werken. Tegelijkertijd kan defensie veel van Ngo's leren op het gebied van de culturele, sociale en politieke realiteit van een bepaald gebied.

Welke keuzes IDEA ook maakt: *ze zal meer moeten professionaliseren.*

8.3 Verder onderzoek

Mijn onderzoek heeft zich slechts op een aspect van IDEA toegelegd: het stimuleren van ondernemerschap. Er zijn zeker mogelijkheden voor verder onderzoek. De belangrijkste informatiebronnen in mijn onderzoek waren de interviews met de IDEA medewerkers. Het zou echter ook heel interessant zijn geweest om te spreken met ondernemers in de diverse missiegebieden zodat je ook hun kant van het verhaal zou kunnen horen. Ik denk dat een dergelijk onderzoek tevens meer licht zou kunnen werpen op de effectiviteit van de IDEA aanpak. Door een gebrek aan follow-up is het onduidelijk hoe het de mensen vergaat die zijn opgeleid. Tevens geeft het interviewen van meer betrokkenen inzicht in wat *locals* nu eigenlijk vinden van de IDEA aanpak, om er op die manier achter te komen hoe IDEA projecten positief of negatief hebben bijgedragen aan hun leven.

Hierbij aansluitend zou het een uitdaging zijn om voor een toekomstige missie beter proberen na te gaan wat de effectiviteit van de IDEA projecten zijn. Interviews met IDEA betrokkenen hoeven daarbij niet de enige bron te zijn. Het kan erg moeilijk zijn om op andere manieren precies na te gaan in hoeverre IDEA heeft bijgedragen aan vrede, veiligheid en wederopbouw in een bepaald missiegebied. Daarvoor spelen er simpelweg teveel factoren mee. In mijn onderzoek heb ik echter een aantal belangrijke factoren geïdentificeerd. Bij een vervolgstudie zou misschien een evaluatie gemaakt kunnen worden op basis van een groter aantal of andere set factoren.

Desondanks is het wellicht ook mogelijk om een indicatie te krijgen van het werk van IDEA door naast interviews gebruik te maken van indicatoren zoals het aantal winkels op een bazaar, het gemiddeld inkomen van ondernemers en boeren en het aantal afgesloten microkredieten. Daarnaast is het misschien mogelijk door onderzoek inzicht te krijgen in de manier waarop de bestaande machtsverhoudingen invloed hebben op de werkzaamheden van IDEA. Tevens zou kunnen worden ingegaan op de risico's van het stimuleren van ondernemerschap in postconflictgebieden. Het

verkennende onderzoek van Kramer en Jansen bespreekt een aantal andere aspecten van het IDEA project. Ieder van deze aspecten zou het startpunt kunnen zijn van een nieuw onderzoek.

9. Bibliografie

Abiew, Francis Kofi, 'NGO-Military Relations in Peace Operations', *International Peacekeeping* 10 (2003) 24-39.

Addison, T., *Reconstruction from war in Africa: communities, entrepreneurs and states* (Helsinki 2001).

Bollen, M., *Working Apart Together* (Alblasserdam 2002).

Bray, J., *The role of private sector development in post-conflict economic recovery* (z.p. 2007).

Brocades Zaalberg, T., W., *Towards a new concept for civil-military cooperation during stabilization operations* (Den Haag 2007).

Brunnschweiler, C.N. en Bulte, E.H., 'Natural Resources and Violent Conflict: Resource Abundance, Dependence and the Onset of Civil War', *Oxford economic papers* 61 (2009) 4, 651-674 (1-24).

CIA World Factbook, www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook (2011).

Collier, P., 'Doing well out of war: an economic perspective', in: Berdal, M.R. en Malone, D.M. (ed.), *Greed and grievance: economic agendas in civil wars* (Londen 1999) 91-112.

Davidsson, P., *Researching Entrepreneurship* (New York 2004).

De Lorenzo, M., 'The Business of Peace: Why Entrepreneurship and Business Climate Reform should be the Centrepiece of Peace-Building Operations' in: Mackinlay, J. e.a. (ed.), *International Peace-Building for the 21st Century: the Tswalu Protocol and background papers* (Londen 2008).

Demirgüç-Kunt e.a., 'Entrepreneurship in post-conflict transition: the role of informality and access to finance', *Economics of Transition* Volume 19 (2011) 1, 27-78.

Flint, E., 'Civil affairs: Soldiers building bridges', in: Gordon, D.S. en Toase, F.H., *Aspects of peacekeeping* (Londen/Portland 2001) 231-252.

Fogel, K. e.a., 'Institutional Obstacles to Entrepreneurship', in: Casson, M. e.a. (ed.), *The Oxford Handbook of Entrepreneurship* (Oxford 2006).

Ford, N., 'Afghanistan – Humanitarian Aid and Military Intervention Don't Mix', *Britisch Journal of General Practices* (november 2001) 946.

Frerks, G. e.a., *Principes en Pragmatisme. Civiel-Militaire Actie in Afghanistan en Liberia* (Utrecht 2006).

Frerks, G. e.a., *Principes en Pragmatisme. Civiel-Militaire Actie in Afghanistan en Liberia* Samenvatting (Utrecht 2006).

Gabriëlse, R., 'A 3D approach to security and development', *The Quarterly Journal* (zomer 2007) 67-73.

Grandia, M., *The 3D approach and counterinsurgency. A mix of defence, diplomacy and development* (Leiden 2009).

Grandia, M., *The 3D approach and Counterinsurgency* (Leiden 2009).

Homan, K., 'Militair en burger samen in wederopbouw. De militair en wederopbouw: zo civiel als mogelijk en zo militair als nodig', *Internationale spectator* 61 (2007) 2, 63-67.

IDEA, www.idea-project.nl (2011)

Kramer, E.H. en Jansen, T., *Het stimuleren van ondernemerschap door reservisten in post-conflict gebieden* (Breda 2011) concept versie.

Laar, S. van, 'Hollandse Praktijken', Vice Versa and HealthNet TPO website: www.viceversaonline.nl/images/hollandse_praktijken.pdf (2009).

Le Billon, P., 'The Political Ecology of War: natural resources and armed conflict', *Political Geography* 20 (2001) 561-584.

Leeuwen, M. van, *Partners in Peace. Discourses and Practices of Civil-society Peacebuilding* (Wageningen 2009).

Naudé, W., *Promoting entrepreneurship in development countries: policy challenges* (Helsinki 2010).

Naudé, W., *Peace, prosperity and pro-growth entrepreneurship* (Helsinki 2007).

Piiparinen, T., 'A Clash of Mindsets? An Insider's Account of Provincial Reconstruction Teams', *International Peacekeeping* 14 (2007) 1, 143-157.

Rietjens, S.J.H. en Bollen, M.T.I.B., *Managing Civil-Military Cooperation* (Aldershot 2008).

Thruelsen, P.D., 'Counterinsurgency and a Comprehensive Approach: Helmand Province, Afghanistan', *Small Wars Journal* (2008) www.smallwarsjournal.com.

Travers, P. en Owen, T., 'Over the transom. Between metaphor and strategy: Canada's integrated approach to peacebuilding in Afghanistan', *International Journal* 63 (2008) 3, 685-702.

Travers, P. en Owen, T., *Peacebuilding While Peacemaking - The Merits of a 3D Approach in Afghanistan* (Oxford 2008) <http://cicam.ruhosting.nl>.

Wennekers, S., en Thurik, R., 'Linking Entrepreneurship and Economic Growth', *Small Business Economics* 13 (1999) 1, 27-55.

Zaum, S., 'The Norms and Politics of Exit: Ending Postconflict Transitional Administrations', *Ethics & International Affairs* (2009) 189-208.

10. Bijlage

Codering geïnterviewden

Ik heb drie groepen mensen geïnterviewd voor mijn onderzoek. Ten eerste de medewerkers van het IDEA project. Naar deze groep verwijs ik als volgt: IDEA 1, IDEA 2, etc. Ten tweede experts uit de ontwikkelingswereld. Naar deze groep verwijs ik als volgt: Expert 1, Expert 2, etc. Ten derde militairen buiten de IDEA organisatie. Naar deze groep verwijs ik als volgt: Militair 1, Militair 2, etc. Ik heb de nummering aanbracht op basis van volgorde waarin ze voorkomen in mijn onderzoek. Dit heeft geleid tot een redelijk willekeurige nummering. Ik ben van mening dat hierdoor de anonimiteit van de geïnterviewde kan worde gewaarborgd Naast IDEA medewerkers en ontwikkelingsexperts heb ik ook interviews afgenomen met medewerkers van Buitenlandse Zaken. Naar hen verwijs ik niet in mijn onderzoek.